

Význam rodiny v kresbě dítěte předškolního věku

Lenka Švachová

Bakalářská práce
2013

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně
Fakulta humanitních studií

Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně

Fakulta humanitních studií

Ústav pedagogických věd

akademický rok: 2012/2013

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Lenka ŠVACHOVÁ**
Osobní číslo: **H10234**
Studijní program: **B7507 Specializace v pedagogice**
Studijní obor: **Učitelství pro mateřské školy**
Forma studia: **prezenční**

Téma práce: **Význam rodiny v kresbě dítěte předškolního věku**

Zásady pro vypracování:

Zpracování rešerše a studium odborné literatury.

Vymezení pojmů a teoretických východisek z oblasti předškolní pedagogiky, psychologie dítěte předškolního věku a výtvarné výchovy.

Příprava metodiky výzkumné části.

Realizace kvalitativního výzkumu formou výzkumného nástroje screeningového dotazníku pro kinetickou kresbu rodiny podle Petersona/Hardina 1995.

Zpracování a vyhodnocení získaných dat, včetně jejich interpretace.

Prezentace výsledků výzkumu, jejich shrnutí a doporučení pro praxi.

Rozsah bakalářské práce:

Rozsah příloh:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DAVIDO, Roseline. Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4.

KUCHARSKÁ, Anna a Ludmila MÁJOVÁ. Dětská kresba v psychologickém výzkumu. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-217-2.

NOVÁK, Tomáš. Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu. Olomouc: Rubico, 2004. ISBN 80-7346-037-8.

PIAGET, Jean. Psychologie dítěte. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-263-8.

UŽDIL, Jaromír. Čáry, klikyháky, paňáci a auta: výtvarný projev a psychický život dítěte. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-599-7.

WHITNEY-PETERSON, Linda a Milton Edward HARDIN. Děti v tísní. Příručka pro screening dětských kreseb. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7524-237-0.

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Monika Szimethová, PhD.

Ústav pedagogických věd

Datum zadání bakalářské práce:

30. listopadu 2012

Termín odevzdání bakalářské práce:

3. května 2013

Ve Zlíně dne 6. února 2013

doc. Ing. Anežka Lengalová, Ph.D.
děkanka

Mgr. Jakub Hladík, Ph.D.
ředitel ústavu

PROHLÁŠENÍ AUTORA BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Beru na vědomí, že

- odevzdáním bakalářské práce souhlasím se zveřejněním své práce podle zákona č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, bez ohledu na výsledek obhajoby¹⁾;
- beru na vědomí, že bakalářská práce bude uložena v elektronické podobě v univerzitním informačním systému dostupná k nahlédnutí;
- na moji bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, zejm. § 35 odst. 3²⁾;
- podle § 60³⁾ odst. 1 autorského zákona má UTB ve Zlíně právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla v rozsahu § 12 odst. 4 autorského zákona;
- podle § 60³⁾ odst. 2 a 3 mohu užít své dílo – bakalářskou práci - nebo poskytnout licenci k jejímu využití jen s předchozím písemným souhlasem Univerzity Tomáše Bati ve Zlíně, která je oprávněna v takovém případě ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které byly Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně na vytvoření díla vynaloženy (až do jejich skutečné výše);
- pokud bylo k vypracování bakalářské práce využito softwaru poskytnutého Univerzitou Tomáše Bati ve Zlíně nebo jinými subjekty pouze ke studijním a výzkumným účelům (tj. k nekomerčnímu využití), nelze výsledky bakalářské práce využít ke komerčním účelům.

Prohlašuji, že

- elektronická a tištěná verze bakalářské práce jsou totožné;
- na bakalářské práci jsem pracoval samostatně a použitou literaturu jsem citoval. V případě publikace výsledků budu uveden jako spoluautor.

Ve Zlíně 3. 5. 2013

¹⁾ zákon č. 111/1998 Sb. o vysokých školách a o změně a doplnění dalších zákonů (zákon o vysokých školách), ve znění pozdějších právních předpisů, § 47b Zveřejňování závěrečných prací

²⁾ Vysoká škola nejvýše ze zveřejňuje disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce, u kterých proběhla obhajoba, včetně posudků oponentů a výsledku obhajoby prostřednictvím databáze kvalifikačních prací, kterou spravuje. Způsob zveřejnění stanoví vnitřní předpis vysoké školy.

(2) Disertační, diplomové, bakalářské a rigorózní práce odevzdané uchazečem k obhajobě musí být i též nejméně pět pracovních dnů před konáním obhajoby zveřejněny k nahlížení veřejnosti v místě určeném vnitřním předpisem vysoké školy nebo není-li tak určeno, v místě pracoviště vysoké školy, kde se má konat obhajoba práce. Každý si může ze zveřejněné práce pořizovat na své náklady výpisy, opisy nebo rozmnožiny.

(3) Platí, že odevzdáním práce autor souhlasí se zveřejněním své práce podle tohoto zákona, bez ohledu na výsledek obhajoby.

2) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 35 odst. 3:

(3) Do práva autorského také nezasahuje škola nebo školské či vzdělávací zařízení, užije-li nikoli za účelem příného nebo nepříného hospodářského nebo obchodního prospěchu, k výuce nebo k vlastní potřebě dílo vytvořené zájemcem nebo studentem ke splnění školních nebo studijních povinností vyplývajících z jeho právního vztahu ke škole nebo školskému či vzdělávacímu zařízení (školní dílo).

3) zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, o právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon) ve znění pozdějších právních předpisů, § 60 Školní dílo:

(1) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení mají za obvyklých podmínek právo na uzavření licenční smlouvy o užití školního díla (§ 35 odst.

3). Odpirá-li autor takového díla udělit svolení bez vážného důvodu, mohou se tyto osoby domáhat náhrady chybějícího projevu jeho vůle u soudu. Ustanovení § 35 odst. 3 zůstává nedotčeno.

(2) Není-li sjednáno jinak, může autor školního díla své dílo užít či poskytnout jmenou licenci, není-li to v rozporu s oprávněnými zájmy školy nebo školského či vzdělávacího zařízení.

(3) Škola nebo školské či vzdělávací zařízení jsou oprávněny požadovat, aby jim autor školního díla z výdětku jím dosaženého v souvislosti s užitím díla či poskytnutím licence podle odstavce 2 přiměřeně přispěl na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložily, a to podle okolností až do jejich skutečné výše; přitom se přihlídí k výši výdětku dosaženého školou nebo školským či vzdělávacím zařízením z užití školního díla podle odstavce 1.

ABSTRAKT

Bakalářská práce se zabývá významem rodiny v kresbě dítěte předškolního věku. Teoretická část je zaměřena na charakteristiku dítěte předškolního věku, kresbu dítěte, rodinu a rodinné vztahy. Popisuje screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny, který je použit k realizaci výzkumu. Cílem praktické části je rozbor dětských kreseb a hodnocení kreseb podle screeningového dotazníku pro kinetickou kresbu rodiny.

Klíčová slova: dětská kresba, kresba rodiny, screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny

ABSTRACT

Bachelor thesis deals with the meaning of family in the drawing of preschool children. Theoretical part is focused on the characteristic of preschool children, child's drawing, the family and family relationships. It describes a screening questionnaire for kinetic family drawing which is used for realization of research. The aim of practical part is analysis of children's drawings and evaluation of drawings according to screening questionnaire for the kinetic family drawing.

Keywords: child's drawing, drawing of family, screening questionnaire for kinetic family drawing

Poděkování:

Děkuji Mgr. Monice Szimethové, PhD. za její metodickou pomoc, odborné vedení, inspi-
rující nápady a rady.

Poděkování patří také paní ředitelce, a učitelkám mateřské školy, které mi umožnily reali-
zaci výzkumu.

Ve Zlíně 3. 5. 2013

OBSAH

ÚVOD	9
I TEORETICKÁ ČÁST	10
1 CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	11
1.1 VÝVOJ JEMNÉ MOTORIKY	11
1.2 KOGNITIVNÍ VÝVOJ	11
1.3 EMOČNÍ VÝVOJ.....	13
1.4 SOCIÁLNÍ VÝVOJ	14
2 KRESBA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	15
2.1 VÝVOJ DĚTSKÉ KRESBY	16
2.2 VÝZNAM KRESBY PRO DÍTĚ	17
3 RODINA V KRESBĚ DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU	19
3.1 VÝZNAM MATKY V DĚTSKÉ KRESBĚ	20
3.2 VÝZNAM OTCE V DĚTSKÉ KRESBĚ	20
3.3 VÝZNAM SOUROZENCŮ V DĚTSKÉ KRESBĚ	21
3.4 VLIV ROZVODU RODIČŮ V DĚTSKÉ KRESBĚ	22
4 SCREENINGOVÝ DOTAZNÍK PRO KINETICKOU KRESBU RODINY	24
4.1 KVALITATIVNÍ ČÁST SCREENINGOVÉHO DOTAZNÍKU	24
4.2 KVANTITATIVNÍ ČÁST SCREENINGOVÉHO DOTAZNÍKU	25
II PRAKTICKÁ ČÁST	28
5 VÝZKUMNÁ ČÁST	29
5.1 VÝZKUMNÉ CÍLE	29
5.2 VÝZKUMNÉ OTÁZKY	29
5.3 VÝZKUMNÉ METODY	29
5.4 VÝBĚR A ZAJIŠTĚNÍ VÝZKUMNÉHO SOUBORU	30
5.5 SBĚR DAT	30
6 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU A INTERPRETACE DAT	31
7 ZÁVĚRY VÝZKUMU A DOPORUČENÍ PRO PRAXI	47
ZÁVĚR	52
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	54
SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK	56
SEZNAM OBRÁZKŮ	57
SEZNAM TABULEK	58
SEZNAM PŘÍLOH	59

ÚVOD

V předškolním věku je kresba jednou z nejběžnějších činností. Nejen, že dítě tato činnost baví, ale můžeme díky ní zjistit spoustu informací. Stejně jako pro nás, dospělé, může být pro dítě obtížné svěřovat své pocity lidem, třeba i blízkým osobám. V tomto případě může být kresba klíčem k vnitřnímu světu dítěte. Můžeme díky ní porozumět emočnímu stavu dítěte, ale také z ní vyčíst, jaké vztahy panují v jeho rodině.

Děti v dnešní době prožívají těžké situace, jako např. rozvody rodičů, hádky, kdo dostane dítě do péče, ale také páchané násilí a zneužívání. Je téměř nemožné, aby se dítě s těmito situacemi samo vyrovnalo a my, dospělí, bychom neměli před těmito traumatizujícími situacemi zavírat oči, ale naopak snažit se pomoci dítěti tato traumata překonat. Už v mateřské škole by paní učitelky měly být schopné rozpoznat, co se dítě snaží říct, např. pokud prožívá nějaké stresové situace v rodině. Nejjednodušším způsobem by mohla být právě dětská kresba, do které dítě může promítnout své trápení. Ke zjištění vztahů v rodině by jim mohl posloužit screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny, který jsem použila ve výzkumné části pro hodnocení dětských kreseb rodiny.

V teoretické části bakalářské práce se věnuji charakteristice dítěte předškolního věku, zejména oblastem souvisejících s kresbou dítěte. Zařadila jsem zde vývoj jemné motoriky, kognitivní vývoj, emoční a sociální vývoj. Dále se věnuji kresbě dítěte předškolního věku, popisují vývojová stadia dětské kresby a význam kresby pro dítě předškolního věku. Následně se zabývám významem rodiny pro dítě předškolního věku, a jak se tento význam jednotlivých členů promítá do kresby dítěte.

V praktické části se věnuji rozboru dětských kreseb. Pro hodnocení kreseb jsem využila screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny. U každého obrázku hodnotím vývojové stadium kresby, celkovou kvalitu kresby a dále jaké indikátory zobrazující vztahy v rodině se v kresbě vyskytují.

Celá práce je zaměřená na dětskou kresbu, proto je hlavním cílem zjistit, zda se rodinné vztahy zobrazují v kresbě dítěte a zda je možné rozpoznat jednotlivé vztahy členů rodiny pomocí obrázku.

Toto téma jsem si zvolila proto, že mi přijde práce s kresbami dětí zajímavá a chtěla jsem si vyzkoušet, jak s dětskou kresbou pracovat, jak ji hodnotit a jak získat potřebné informace o rodině dítěte.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 CHARAKTERISTIKA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Za předškolní období považujeme věk mezi třetím a šestým rokem dítěte. Podle Vágenerové (2012, s. 177) můžeme předškolní období chápat jako fázi přípravy na život ve společnosti, kdy se dítě učí chovat k ostatním lidem, učí se prosadit a spolupracovat.

V následujících subkapitolách charakterizují oblasti, které souvisejí s kresbou dítěte. Zařadila jsem zde motorický, kognitivní, emoční a sociální vývoj dítěte.

1.1 Vývoj jemné motoriky

Jemná motorika dítěte se v předškolním věku značně rozvíjí. Tyto změny můžeme pozorovat zejména v jemnosti a přesnosti pohybů například při manuálních činnostech nebo kresbě (Teyschl, 1973, s. 160).

Ve věku od tří do čtyř let se dítě stává zručnější při manuálních činnostech jako je například ořezání tužky nebo malování štětcem. V tomto věku obzvláště rádo čmárá a kreslí, dokáže nakreslit kosočtverec a rozdělit ho na díly, ale někdy má problémy s koordinací oka a ruky, což může zapříčinit určitou nepřesnost.

Dítě ve věku od čtyř do pěti let se zdokonaluje v manuálních zručnostech (např. stříhání) a kresby postav už mají hlavu, tělo, končetiny a postupně přidává detaily, jako jsou vlasy, oči, uši. Dítě se dokáže podepsat tiskacími písmeny a také některá písmena poznat.

Ve věku od pěti do šesti let je koordinace pohybů rukou přesnější, dítě už preferuje jednu ruku a tu používá s větší zručností. Dobře rozlišuje pravou a levou stranu, na požádání ukáže, která ruka je pravá a která levá. V kresbách přibývá stále více detailů (Bacus, 2009, s. 12 - 148).

1.2 Kognitivní vývoj

Kognitivní vývoj se týká vývoje těchto poznávacích funkcí: vnímání, představivosti, fantazie, schopností, myšlení, usuzování, inteligence, pozornosti a paměti.

Paměť předškolního dítěte má převážně charakter spontánního zapamatování a uchování. Až kolem pátého roku se začíná uplatňovat záměrná paměť. Úmyslné zapamatování se projevuje především v těch činnostech, kde má dítě snahu co nejvěrněji napodobit za-

pamatovaný jev, například při hrách nebo v kresbě. Převládá paměť mechanická, která se opírá o vnější náhodné znaky. Rozvíjí se už i paměť slovně logická. Paměť je spíše konkrétní, tzn., že dítě si lépe zapamatuje konkrétní událost než její slovní popis. Paměť je zatím krátkodobá, kolem pátého a šestého roku nastupuje paměť dlouhodobá (Mertin a Gillernová, 2010, s. 16; Šimíčková Čížková a kol., 2005, s. 69; Kuric, 2001, s. 61).

Poznávání dítěte v předškolním věku se zaměřuje na nejbližší svět a na pochopení pravidel, která v tomto světě platí. Piaget označuje tuto fázi jako období názorného, intuitivního myšlení (Piaget, 1996 In Vágnerová, 2012, s. 177). V předškolním věku dítě ještě neuvažuje logicky, jeho myšlení je tedy nepřesné a omezené.

U dítěte předškolního věku převládá **myšlení** situační, tedy myšlení, které je těsně spojeno s činností, kterou dítě právě vykonává, jelikož dítě ještě nepřemýšlí nad tím, co bylo včera a co bude zítra. Od tří let se u dítěte často setkáváme s otázkou „proč?“, což svědčí o tom, že se u dítěte začíná objevovat příčinné myšlení (Teyschl, 1976, s. 161).

Špaňhelová (2006, s. 82) definuje **pozornost** jako soustředěnost dítěte na určitou věc nebo činnost, které se dítě učí a kterou se snažíme co nejvíce rozvíjet. Dle Kurice (2001, s. 61) se v předškolním věku začínají objevovat prvotní náznaky záměrné pozornosti, což však vyžaduje usměrnění a vynaložení značného úsilí. Špaňhelová (2006, s. 22) uvádí, že pro předškolní věk je typický také **egocentrismus**, kdy dítě upoutává pozornost jen k sobě samému, všechno se točí jen kolem něj a chce, aby všichni dělali jen to, co řekne. Dále uvádí, že „*není dobré, když v tomto věku dospělý naprosto ignoruje ego dítěte a není také dobré, pokud ho naprosto respektuje a dělá pro dítě všechno, co si přeje*“.

Fantazie je právě v předškolním věku velmi živá, intenzivně se rozvíjející. U dítěte se projevuje zejména zálibou v pohádkách, při kterých si vypomáhá fantazií, pokud si nevystačí s běžným porozuměním. Dítě si nedovede v tomto věku spoustu věcí vysvětlit, zejména proto, že nechápe přírodní síly, různé zákonitosti a abstraktní pojmy. Má tedy sklony k personifikaci, kdy si tyto jevy vysvětluje působením tajemných bytostí. Mluvíme o magickém myšlení. Dítě potřebuje znát nějaké příčiny těchto jevů, proto si za ně dosazuje tajemné, pro ně ale konkrétní bytosti, jako jsou například dobré víly, čarodějnice, skřítkové apod. (Teyschl, 1976, s. 162; Kuric, 2001, s. 62). Podle Špaňhelové (2006, s. 25) bychom měli u dítěte podporovat fantazii, která mu pomáhá rozvíjet jeho tvořivost. Neměli bychom podporovat fantazii, která by dítě vedla k tomu, že by se jeho život ubíral jen cestou snů a fantazie, protože by později pro něj bylo nsnadné začlenění do reálného života.

1.3 Emoční vývoj

Dle Vančurové-Fragnerové (1969, s. 171 – 175) v předškolním věku silně převažuje citová složka nad rozumovou. Právě cit u něj vyvolává impulsy, jakým způsobem se má chovat, např. uhodit někoho ve zlosti, utéct ve strachu, skákat z radosti. **Radost** bývá spojována především s tělesnou aktivitou. Když je dítě šťastné, běhá, skáče, tleská, hlasitě se směje a jeho pohyby jsou především spontánní. Radost se projevuje i v kresbě dítěte. Výzkumy prokázaly, že děti v radostné náladě kreslí dlouhé pevné čáry rozmáchlými gesty a zaplňují celou plochu papíru. Oproti tomu smutné děti kreslí stísněné obrázky v rohu papíru krátkými a nejistými čarami. **Smutek** pozorujeme především u dětí, které trpí nedostatkem lásky, čelí konfliktům, které nejsou schopny vyřešit, vyrůstají v rozhádaném rodinném prostředí.

V předškolním věku se u dítěte často objevuje **žárlivost**, která pramení v rodině především při narození mladšího sourozence. Dítě může také žárlit na jednoho ze svých rodičů, když matka věnuje pozornost otci nebo když do rodiny přichází nový otec či matka (např. po rozvodu).

Špaňhelová (2006, s. 55) definuje **lásku** jako „*kladný emotivní vztah k jinému člověku, k jiné věci, i k sobě samému.*“ Říká, že „*objekt, který je předmětem lásky, má pro dítě velkou citovou hodnotu. Láska vychází od dospělého k dítěti i od dítěte k dospělému.*“ Dále uvádí, že lásku má u sebe dítě zakódovanou, protože ji většina dětí pociťuje již po narození. Lásku je vztah, kdy rodič cítí ke svému dítěti vstřícnost, je ochoten mu se vším pomoci a vyslechnout ho, má touhu se s dítětem pomazlit. „*Láska je to nejvíc, co může rodič dítěti dát*“ (Špaňhelová, 2006, s. 55).

V předškolním období se objevuje také dětský **strach**, který se spojuje především s představou možného nebezpečí. Dítě se může bát různých předmětů, ale také ztráty rodičů, z trestu, zklamání, zesměšnění apod. Dětský strach může přejít až na chorobný strach (fobii) z nějakého člověka, předmětu, zvířete či události, který je doprovázen velkou úzkostí a ta zabraňuje dítěti v tom, aby mohlo něco dělat nebo se s někým setkávat. Aby se fobie nerozvinula, je důležité dítěti pomoci ji překonat a pátrat po příčině strachu (Špaňhelová, 2006, s. 25 – 26; Vančurová-Fragnerová, 1969, s. 175).

U dětí předškolního věku se objevují také **city spojené s pohlavím**. Dítě je velmi zvědavé, proto si všímá rozdílů v tělesném vývoji mezi oběma pohlavími a chce znát jeho příčinu. Je důležité dětem tyto rozdíly vhodným způsobem vysvětlit. Pokud ne, může si na-

příklad chlapec myslet, že je dívka určitým způsobem zmrzačená a má strach, že by se to mohlo stát i jemu (Vančurová-Fragnerová, 1969, s. 176 - 177).

1.4 Sociální vývoj

Vančurová-Fragnerová (1969, s. 157) říká, že jedním z nejsilnějších motivů v dětském životě je touha být přijat, patřit někomu a získat uznání mezi svými blízkými, touha po bezpečí ve vztazích mezi rodiči. Podle Kurice (2001, s. 64) se silná potřeba sociálního kontaktu projevuje již od začátku kojeneckého stadia. Malé dítě se váže především na dospělého během celého stadia raného dětství, ale kolem čtyř až pěti let začíná dítě vyhledávat spoluúčastníky zejména při hře. Tato herní společenství se rozrůstají na tři až pět členů. Děti se při hře učí zejména vzájemnému respektu, řídit se určitými pravidly, řešit spory, apod. Dospělé používají jako zdroje informací, protože je berou jako tzv. vševědy. Kuric (2001, s. 64) také říká, že *„potřeba sociálních kontaktů je u dítěte přirozená, proto se musí realizovat jak v rodinných podmínkách, tak i ve společných výchovných zařízeních.“*

Všechny výše zmíněné oblasti se projevují i v kresbě dítěte předškolního věku. Převažuje zejména egocentrismus, který se projevuje tím, že se dítě nakreslí jako první, největší a také nejhezčí. Je důležitý také vývoj jemné motoriky. Předškolní dítě kreslí postavu, která má hlavu, krk, trup a všechny končetiny, ale musíme brát ohled na každé dítě zvlášť, protože kresba se vyvíjí v závislosti na vývoji jedince. Důležitou roli hraje v předškolním věku také fantazie, která mu pomáhá rozvíjet tvořivost. Kresbu dítěte ovlivňují i emoce. Děti např. nenakreslí svého sourozence, což je ovlivněno žárlivostí; nemusí nakreslit jednoho z rodičů, což může být ovlivněno vztahy mezi nimi apod.

V následující kapitole se věnuji právě kresbě dítěte předškolního věku, jejím vývojem a významem.

2 KRESBA DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

V předškolním věku dítě kreslí velmi rádo a hodně, proto by mělo mít vždy po ruce papír, pastelky a mělo by mít možnost kreslit pokaždé, když se mu zachce. Při kreslení zapojuje svoji bohatou fantazii. Kresba je pro dítě důležitá především z důvodu, že na papír může promítnout to, co nedokáže vyjádřit slovy, například vztah k rodičům, úzkost, strach, radost, smutek. Do kresby vkládá především své pocity. Dětské kresby mají vysokou hodnotu jak pro rodiče, tak pro psychologa, který může z této kresby ledacos vyčíst, což ale vyžaduje především zkušenost (Bacus, 2009, s. 77).

Dle Špaňhelové (2004, s. 10) je kresba dítěte v předškolním věku stále vyspělejší. Ve čtyřech letech zvládne dítě nakreslit křížek, v pěti letech čtverec a v šesti trojúhelník, od hlavonožce přechází ke kreslení postav s jasnými proporcemi těla člověka a s různými detaily.

Vágnerová (2012, s. 187) uvádí fáze, kterými dětská kresba prochází:

1. Presymbolická, senzomotorická fáze
2. Fáze přechodu na symbolickou úroveň
3. Fáze primárního symbolického vyjádření

Presymbolická, senzomotorická fáze

Tato fáze ještě nemá charakter symbolický. Pro dítě batolecího věku je tzv. čmárání zajímavá činnost sama o sobě, většinou zajímavější než její výsledek a svým výtvořem se dále nezabývá.

Fáze přechodu na symbolickou úroveň

Dítě zjišťuje, že pomocí čmárání může zobrazovat realitu a stává se tak pro něj symbolem něčeho. Většinou na základě výrazného znaku v kresbě dítě svůj produkt dodatečně pojmenovává.

Fáze primárního symbolického vyjádření

V této fázi už dítě uskutečňuje svůj záměr, že nakreslí něco konkrétního. Podobnost kresby a zobrazovaného objektu závisí na rozvoji mnoha schopností a dovedností, ale také např. na aktuálním emočním stavu dítěte. „Protože je kresba pojímána spíše jako vyjádření názoru dítěte na zobrazovaný objekt, mohou v ní být více zdůrazněny subjektivně významné znaky než jeho reálná podoba“ (Vágnerová, 2012, s. 187).

2.1 Vývoj dětské kresby

Dětská kresba se vyvíjí v závislosti na vývoji jedince a prochází stadii, která těsně souvisejí s vývojem intelektu dítěte. Roseline (2001) rozděluje vývoj kresby na jednotlivá období dle věku:

- období „skvrn“
- stadium „čmáranic“
- stadium „čarání“
- stadium „hlavonožců“, univerzálních postav.

Období „skvrn“ trvá u dítěte do jednoho roku života. Pokud by rodiče umožnili dítěti „kreslit“, jistě by kreslilo pouze „skvrny“, ale jenom málo rodičů dá dítěti v tomto věku do ruky tužku, protože by to mělo jistě špatné důsledky.

Ve **stadiu „čmáranic“** se podle Uždila (2002, s. 15) nachází dítě od jednoho roku života. V tomto věku je pro dítě důležitější samotný proces kreslení, než to, co vlastně kreslí. Dítě má větší radost z toho, že tvoří jakési stopy a nezáleží mu na tom, jaký bude konečný výsledek. Roseline (2001, s. 21) uvádí, že čáry, které dítě kreslí, přímo souvisejí s „já“ dítěte a mohou již v tomto věku ledacos odhalit. Uvádí, že šťastné dítě kreslí silné čáry, které zaberou mnoho místa na papíře, kdežto nevyrovnané dítě tužku brzy zahodí.

Po stadiu „čmáranic“ dítě přechází do **stadia „čarání“**, které u dítěte přetrvává zhruba do tří let. Toto stadium souvisí s vývojem intelektu dítěte, kdy se jedinec snaží lépe držet tužku a také napodobovat psaní dospělých. V tomto stadiu se nejdříve objevuje tzv. „náhodný realismus“, kdy dítě svou čmáranici prostě nějak pojmenuje, většinou nekreslí s určitým záměrem, ten projevuje až v závěru kreslení. Později, mezi 2. a 3. rokem, se objevuje tzv. „nezdařilý realismus“, kdy už dítě kreslí se záměrem, a to napodobit písmo dospělých.

Okolo dvou let pohyb ruky vychází z ramenního kloubu. Po nějaké době dítě začíná zapojovat i zápěstní kloub na papíře vznikají nepravidelné *ovály*. Později dítě začíná kreslit jakýsi *kříž*, přičemž můžeme vidět, že dítě dokáže vědomě měnit směr čáry (Uždil, 2002, s. 16).

Posledním stadiem je **stadium „hlavonožců“ a univerzálních postav**. Tříleté až čtyřleté dítě znázorňuje postavu kolečkem, které představuje hlavu a trup, k němuž kreslí dvě čáry – nohy a další dvě čáry – ruce. Několik studií potvrzuje, že přibývání detailů na postavě

souvisí s růstem mentální úrovně dítěte. Pětileté až šestileté dítě začíná přidávat postavě další kolečko, které znázorňuje trup a dítě kreslí úplné tělo se všemi končetinami. V šesti letech dítě přidává postavě detaily, jako jsou oči, ústa, pupek apod. Podle délky vlasů a oblečení můžeme rozlišovat muže a ženy (Novák, 2004; Roseline, 2001).

Předškolní dítě by tedy mělo kreslit postavu, která má hlavu, krk, trup a všechny končetiny. Není to tak ale u všech dětí, protože tento vývoj souvisí s individuálním vývojem jedince. Některé dítě nakreslí postavu se všemi detaily už ve čtyřech letech, jiné až v šesti letech.

V následující subkapitole se věnuji významu kresby pro dítě předškolního věku.

2.2 Význam kresby pro dítě

Již J. A. Komenský (1632, In Uždil, 2002, s. 11) připomínal rodičům, že děti předškolního věku „také do písarství a malířství zavozovány býti mají“, a radil jim, aby dětem do rukou dali křídlo „nebo uhel u chudších.“ Komenský poznal, že dítě nekreslí jenom proto, aby napodobilo písmo dospělých, ale byl přesvědčen, že kresba souvisí s duševním životem a je potřebná ke zdárnému rozvoji.

I my, dospělí, víme, jak obtížné je někdy vyjádřit slovy své pocity, myšlenky nebo to, co nás trápí. Kresba je pro dítě oblíbeným komunikačním prostředkem, protože nevyžaduje nic jiného, než jen udržet v ruce tužku. Kresbou dítě „graficky vypráví“, aniž by u toho muselo mluvit (Roseline, 2001, s. 19). Děti kreslí především to, co je pro něj důležité. To také bývá na obrázku největší a nejvíce zdůrazněné. Na rozdíl od dospělých kreslí děti spontánně a nedbají na disproporce a perspektivu (Peterson, Hardin, 2002, s. 15).

Podle Petersonové a Hardina (2002, s. 17) má dětská kresba několik výhod:

- Kresba dítě zaujme více než rozhovor s dospělým člověkem, protože může vyjádřit svůj prožitek tak, jak mu to vyhovuje.
- Dítě cítí nevědomou potřebu znovu si odehrát prožité trauma, což je možné uskutečnit ve hře nebo při kreslení. Díky tomu jej může nově pochopit a nahlédnout na něj z jiné perspektivy.
- Kreslení dítěti umožní uvolnit napětí, protože se soustředí na své výtvarné vyjádření více než na zvládnutí silných emocí.

Roseline (2001, s. 15) uvádí, že v poslední době využíváme především kresbu jako nástroj k poznání osobnosti dítěte. Kresba je pro dítě především hrou, protože jej kreslit baví a nemusíme ho k tomu nutit. Zahrnuje v sobě také dětské snění, jelikož dítě zobrazuje svá vědomá i nevědomá přání. V neposlední řadě zahrnuje realitu, protože se v ní promítá to, co dítě zajímá nebo trápí.

3 RODINA V KRESBĚ DÍTĚTE PŘEDŠKOLNÍHO VĚKU

Špaňhelová (2006) definuje rodinu jako skupinu lidí spojenou manželstvím nebo pokrevními vztahy, ve které platí určitá odpovědnost mezi členy rodiny a vzájemná pomoc. Do nukleární rodiny patří otec, matka a jejich děti. Do širší rodiny řadíme ostatní příbuzné, tj. prarodiče, strýce, tety, sestřenice a bratrance. Pro dítě je důležitá právě nukleární rodina, protože se v ní seznamuje se vztahy mezi rodiči, se vzájemnou komunikací, láskou, čerpá z ní vzor do svého budoucího života. Dítě by mělo u svých rodičů najít základní potřeby, jako je potřeba jistoty, klidu a bezpečí.

Vágnerová (2012, s. 225) uvádí, že pro dítě předškolního věku jsou rodiče vzorem, s nímž se identifikují, jemuž se chtějí co nejvíce podobat, chtějí být přesně takoví, jako oni. Identifikace s významnou bytostí zvyšuje pocit jistoty, snižuje obavy, posiluje sebejistotu a zlepšuje sebehodnocení. Potřebu být jako rodiče uspokojuje dítě především ve hře, kde si procvičuje roli dospělého, protože ve skutečnosti je jim neustále připomínáno, že nemohou dělat všechno jako dospělí.

Jelikož se dítě vyvíjí a chová se jinak než dříve, mění se i povaha interakcí mezi rodiči a dítětem a rodičovským přístupem. Na předškolní dítě jsou kladeny větší požadavky a očekává se zralejší jednání. Ve funkčních rodinách bývá v chování rodičů k dítěti komplementarita neboli schopnost vzájemně se doplňovat ve svém působení (Vágnerová, 2012, s. 227-229).

Děti v současné společnosti prožívají těžké situace, jako jsou rozvody rodičů, spory o péči o dítě, domácí násilí, pohlaví, tělesné a citové zneužívání. Děti nedokáží pochopit bolest a zmatek, který v nich tyto situace vyvolávají, natož je vyjádřit slovy. Bojí se, že vyzradí rodinné tajemství nebo budou potrestány, proto často mlčí. Ale vždy budou kreslit a svými obrázky budou vyprávět beze slov příběhy o strachu a zneužití (Peterson, Hardin, 2002, s. 15).

Roseline (2001, s. 30, 86) uvádí, že při kresbě rodiny záleží na tom, jaké vztahy má dítě k jednotlivým členům rodiny, tedy postavám, které kreslí. Zpravidla jako první kreslí ty postavy, na kterých mu záleží, které mu nejsou lhostejné. Tyto postavy pečlivě zobrazí. S některými postavami si ale moc práce nedá, rychle je někam nakreslí, aby si bylo jisto, že na ně nezapomene. Kresba rodičů bývá ovlivňována oidipovským komplexem, kdy začíná být dítě přitahováno rodičem opačného pohlaví. Chlapci zůstává objektem lásky mat-

ka a rád by ji měl jenom pro sebe, zatímco holčičku přitahuje otec a ráda by zaujala matčino místo v jeho srdci.

V následujících subkapitolách popisují význam rodičů a sourozenců pro dítě a jak se tento jejich význam zobrazuje v kresbě dítěte.

3.1 Význam matky v dětské kresbě

Matka má již od prvního období života pro dítě nepochybně největší význam, protože o dítě pečuje, dává mu citové podněty, posiluje jeho pocit bezpečí, je s dítětem v nejčastějším a nejužším styku (Prchal, 1988, s. 61). V předškolním období je matka pro dítě stále zdrojem jistoty a bezpečí a zůstává v roli pečující a ochraňující osoby, ale dítě se od matky stále více odpoutává (Vágnerová, 2012, s. 227-229). Pokud matka neplní dostatečně svou funkci, může to být jak příčinou nenapravitelných poruch v citovém životě dítěte, tak i následků fyziologických. Prchal (1988, s. 62) například uvádí, že děti v jeslích trpívají mnohem častěji průjmy, než děti, které žijí doma s matkou, protože se nemohou citově přimknout k pečujícím učitelkám tak, jako k matce.

Postava matky je v kresbě dítěte většinou zobrazena uprostřed papíru. Jestliže dítě trápí konflikty mezi rodiči, obvykle nakreslí sebe mezi matkou a otcem. Pokud při kresbě hraje roli oidipovský komplex, holčička se nakreslí vedle otce nebo ve stejné velká a hezká jako matka, čímž ukazuje, že touží matku nahradit. V jiných situacích bývá matka většinou nakreslena mimo rodinu (Roseline, 2001, s. 63).

3.2 Význam otce v dětské kresbě

Otec zaujímá roli vedlejšího, doplňkového rodiče, jelikož matka tráví s dítětem většinou poměrně více času a větší část výchovy bývá na matce (Vágnerová, 2012, s. 227-229). Otcové většinou zajišťují rodinu hlavně finančně. Pro dítě představuje otec velký vzor a zároveň také subjektu. Učí dítě jiné znalosti a dovednosti než matka, umí jiné věci než matka - opravit auto, postavit letadlo apod. (Špaňhelová, 2004, s. 49).

Otcova hodnota bývá v kresbě dítěte většinou zvyšována. Syn, který se s otcem ztožňuje, mu vyhradí významné místo uprostřed papíru. Chlapec si dává záležet i sám na sobě a zdobí se, stejně jako otce, prvky, které ho zhodnocují. Snaží se, aby se podobal

muži, který je pro něj sokem (Roseline, 2001, s. 88). Dcera, která je do otce „zamilovaná“ jej na obrázku vyzdobí detaily a znaky mužnosti (např. plnovous, knírek, meč).

V kresbě se může objevit také agresivita, která se vyznačuje zejména zmrzačením postavy nebo je postava zmenšená, odsunutá do pozadí, na což má vliv vědomý nebo nevědomý postoj dítěte k otci. Dále můžeme pozorovat, že mezi otcem a synem stojí překážka (např. kus nábytku, zeď) nebo je mezi nimi velká vzdálenost. Na znehodnocení otcova obrazu mohou mít vliv také homosexuální problémy u chlapců. Především holčičky, které k otci cítí lásku a považují ji za hříšnou, otce nenakreslí vůbec nebo jej odsunou do rohu (Roseline, 2001, s. 63).

3.3 Význam sourozenců v dětské kresbě

Špaňhelová (2004, s. 33) uvádí výhody, jaké může mít pro dítě sourozenec: může dítě obohacovat svými nápady; dítě si má s kým povídat, dělit se o své zážitky, přání, nápady; dítě se učí dělit o své věci; učí se řešit konflikty a má si s kým hrát.

Od sourozence se může dítě něco naučit, je pro něj tedy eventuálním zdrojem zkušeností. Díky sourozencům se dítě učí rozumět různým specifickým reakcím a projevům, které jsou odlišné od chování subjektivitativních rodičů. Jakékoliv sourozenecké interakce podporují rozvoj sociálního porozumění, učí dítě naslouchat pocitům, potřebám a zájmům jiných lidí. Sourozenec může být pro dítě zároveň soupeřem i spojencem. Spojenci jsou zejména při hře, kde mohou výhodně spolupracovat, aby pro ně byla hra zajímavější, ale také mohou být pro sebe zdrojem opory, když se na ně rodiče zlobí. Dítě vnímá sourozence jako soupeře, protože se musí dělit o pozornost rodičů, různé materiální výhody a privilegia. Čím víc jsou si sourozenci věkově a vývojově bližší, tím silnější bývá rivalita mezi nimi. Starší sourozenec se může stát dítěti vzorem, slouží mu jako zdroj jistoty a bezpečí, protože mladšímu sourozenci pomáhá zvládnout potřebné dovednosti (Vágnerová, 2012, s. 227-229). Vágnerová (2012, s. 229) také uvádí, že: „*Mnohdy se právě v předškolním věku stává, že dítě nepřijímá novorozeného sourozence, protože se bojí o svou pozici v rodině, o lásku a pozornost rodičů, kteří se dosud zajímali jen o ně.*“ Na tuto situaci může dítě reagovat regresí, která vyplývá z nevědomované potřeby stát se znovu malým a milovaným. Dítě se začne chovat jako kojeneček, protože na takové projevy rodiče reagují svou pozorností.

Stává se, že sourozenci na obrázku rodiny chybí, protože dítě má potřebu nakreslit se s rodiči samo. Vždycky ale najde výmluvu, proč je nenakreslilo. Například, že nemá dost místa na papíře, nemá dost času, sourozenci nebývají často doma apod. Na obrázku rodiny můžeme také vidět sourozence nějakým způsobem poškozené, například mohou být jednoručí, slepí nebo nedokreslení. Tento jev bývá způsoben žárlivostí na sourozence. Někdy se můžeme dokonce setkat se znaky regrese, tedy cesty zpět, kdy se děti, které nepřijaly narození bratra nebo sestry zobrazují mladší, než ve skutečnosti jsou, někdy se dokonce identifikují s miminkem. Zobrazují se ve „zlatém věku“, tedy před rivalovým narozením (Rose-line, 2001, s. 64).

3.4 Vliv rozvodu rodičů v dětské kresbě

Bacus (2009, s. 88) uvádí, že většina rozvodů se uskuteční po pěti až deseti letech manželství a nejčastěji, když je dítě ve věku od tří do šesti let. Nejhorší situace nastává pro dítě, když se rodiče nedokážou respektovat, doma není příjemná atmosféra, často jsou doma hádky, dítě se nemůže cítit bezpečně. V tomto případě je pro rodiče možná nejlepší řešení se rozejít. Dítěti se může také ulevit, pokud tráví čas ve dvou nových domovech, ve kterých je klid a přátelská atmosféra, oproti společnému domovu, který se pro něj stával neúnosným. V předškolním věku patří mezi nejčastější reakce na rozvoj rodičů vztek, uzavření se do sebe, návrat k některé z předchozích vývojových fází, potíže se spánkem a s jídlem, problémy v mateřské škole a psychosomatická onemocnění.

Bacus (2009, s. 88 – 90) říká, že dítě v tomto věku ještě nedokáže rozlišovat mezi fikcí a skutečností. Dítě prožívá různé fantazijní představy, např. si přeje, aby jeden z rodičů zmizel a ono mělo toho druhého jen pro sebe. Pokud se opravdu rodiče rozvedou, dítěti se tato fantazijní představa vyplní a může si rozvod rodičů klást za vinu. Někdy si také dítě může myslet, že je příčinou rozvodu ono samo. Například protože rozbilo skleničku, včera příliš zlobilo, není dostatečně hodné apod. V tomto případě je důležité, aby rodiče dítěti vysvětlili, že s rozvodem rodičů nemá nic společného. Pro dítě se rodina skládá z lidí, kteří žijí „doma“ a nedokáže velmi dobře pochopit, že tatínek bude stále jeho tatínek, když už s ním doma žít nebude. Také nechápe, proč rodiče spolu nemohou žít i nadále, třeba i se svými novými partnery, pokud je mají.

V kresbě rodiny je tedy důležité, jaké vztahy má dítě k jednotlivým postavám. Kresba rodičů může být ovlivňována oidipovským komplexem, konflikty, vědomým či nevědomým postojem k rodiči, láskou, kterou dítě považuje za hříšnou apod. Kresba sourozenců je ovlivňována zejména žárlivostí na sourozence, potřebou být s rodiči na obrázku sám apod.

4 SCREENINGOVÝ DOTAZNÍK PRO KINETICKOU KRESBU RODINY

Tuto techniku poprvé zavedl Hulse (1951 In Peterson a Hardin, 2002), který tvrdil, že kresby jsou vodítkem ke konfliktu uvnitř rodiny. Děti byly vyzvány, aby nakreslily „nějakou rodinu“ nebo „svou rodinu“. V roce 1970 tuto myšlenku rozvinuli Burns a Kaufman (In Peterson a Hardin, 2002), kteří po dětech chtěli, aby nakreslily obrázek rodiny, ve které každý „něco dělá“, protože díky tomu lze z kresby získat více informací o tom, jak dítě vnímá členy své rodiny. Tyto kresby získaly označení *kinetické* kresby rodiny. Screeningový dotazník mohou využít lékaři, učitelé, rodinní poradci apod.

Využití screeningového dotazníku nám umožňuje:

- vyhodnotit vývojový stupeň dětské kresby;
- vyšetřit psychologické či emoční indikátory kresby;
- bez verbálního vyjádření rozpoznat, že se dítě stalo obětí násilí;
- odhadnout rodinnou situaci – jak dítě vnímá sebe a ostatní členy v rodinném systému.

Screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny sestavený podle Hardina a Petersonové (Příloha 1) je rozdělen na dvě části, a to kvalitativní a kvantitativní. V následujících subkapitolách se pokusím stručně tyto části popsat.

4.1 Kvalitativní část screeningového dotazníku

První tři části dotazníku jsou kvalitativně zaměřené a hodnotíme v nich:

1. celkovou kvalitu kresby,
2. vnímání členů rodiny dítětem,
3. sebepercepci dítěte v rodině.

Posuzujeme, zda nám kresba připadá zvláštní, neobvyklá, zda působí neuspořádaně, jestli na nás působí depresivně, vesele, spokojeně apod. Kresbu vnímáme jako celek, kde je důležité rozmístění lidí, předmětů a jiných znaků na papíře. V „neuspořádané“ kresbě musí panovat zmatek nebo jen minimální řád.

U členů rodiny sledujeme velikost, tvar a zkreslení. Hodnotíme, zda zobrazení členů odpovídá realitě.

Při hodnocení sebepercepce dítěte v rodinném systému sledujeme, zda velikost, tvar a distorze odpovídají skutečnosti a jak se dítě zobrazilo ve vztahu k ostatním členům rodiny.

Autoři (Peterson, Hardin, 2002) v této části dotazníku použili červené, žluté a zelené označení pro lepší rozpoznání odchylky od normálu. Objeví-li se červený indikátor, měli bychom se blíže podívat, co se nám snaží dítě neverbálně sdělit. Žlutý indikátor nás upozorňuje, že máme zpomalit a dát dítěti čas, aby své vyjádření verbálně rozvedlo. Zelený indikátor značí normální nebo očekávaný výsledek.

4.2 Kvantitativní část screeningového dotazníku

Poslední tři části dotazníku jsou ryze kvantitativní. Pokud se některý z indikátorů objeví v kresbě, zakroužkujeme jej a zapíšeme, kterého člena rodiny se tento indikátor týká. Nakonec sečteme a zapíšeme celkový počet bodů. Výsledky mohou být: normální (0 až 2 body), nerozhodný (3 až 5 bodů) a podezřelý/vyšetřit (6 a více bodů).

Tato část dotazníku se zaměřujeme na styly, pojednání postav a činnosti s negativními aspekty.

1. Styly: sleduje se, zda se na obrázku objeví některý z následujících indikátorů:
 - *opouzďření* - tj. linie, která obklopuje jednu či více postav a odděluje ji od zbytku rodiny;
 - *ohraničení* - jedná se o izolaci jednoho či více členů rodiny pomocí linie, předmětů nebo zdí, které se táhnou až k okrajům papíru nebo končí kousek od nich;
 - *vepsaná slova* - např. repliky, poznámky a popisky;
 - *rozmístění po okrajích* - jedná se o rozmístění členů rodiny po okrajích papíru (pravoúhle) a musí být nakresleny alespoň na dvou různých stranách papíru;
 - *podtržení jednotlivých postav* – pod jednou nebo více postavami se vyskytuje čára nebo stínovaná plocha (nezapočítáváme zde plynulou čáru, která je společnou základnou pro postavy);
 - *šrafování u horního okraje* – jde o čáry nebo stínování v horní části papíru nebo nad hlavami postav. Mohou to být také „mraky“, které se táhnou pod celým horním okrajem nebo nad hlavami postav.
 - *šrafování u dolního okraje* – jedná se o čáru nebo čáry přes dolní část papíru nebo pod nohami postav.

2. Pojednání postav: příslušný počet bodů zapíšeme, jestliže se na obrázku objeví některý z uvedených indikátorů:
- *průhlednost* – o průhlednosti se jedná tehdy, když dítě nakreslí u jakékoliv z postav přes obrys těla obrys šatů nebo když jde určitá část těla vidět přes oblečení;
 - *vynechaná postava nebo sám subjekt kresby* – jde o vynechání jakéhokoliv žijícího člena rodiny včetně sebe;
 - *jedna nebo více postav na rubu papíru* – jedná se o umístění jakéhokoliv člena rodiny na opačné straně papíru, než je zbytek rodiny;
 - *gumování* – jedná se o jakékoliv vygumované postavy;
 - *plovoucí/vznášející se postavy* – jsou to postavy oddálené od spodního okraje papíru;
 - *visící postavy* – patří sem postavy, které jsou zavěšené na nějakém objektu nebo osobě, oběšenci nebo postavy volně visící na nějakém objektu;
 - *padající postavy* – jsou to postavy, které nestojí na společné základně a odchylují se od kolmice v úhlu větším než 45° ;
 - *nakloněné postavy* – jedná se o postavy, jejichž vertikální osa je nakloněná o 15° a více. Tato postava vypadá, že se každou chvíli převrhne. Patří sem i postavy, které se o něco opírají, pokud je vertikální osa k nim v úhlu 15° a více.
 - *neúplné postavy (vynechané části těla)* – patří sem postavy, kterým chybí paže, nohy, tělo, ruce nebo chodidla;
 - *extenze/dlouhé nohy, ruce, náčíní* – řadíme sem postavy s příliš dlouhými končetinami.
3. Činnosti s negativními aspekty:
- *sexuálně zabarvené* – jedná se o kresby, kde je zobrazená nebo naznačená sexuální aktivita, dialog nebo jiné prvky sexuálního charakteru;
 - *agrese/zbraně* – jde o kresbu, kde je zobrazená nebo naznačená agresivní činnost, dialog, agresivní obsah, přítomnost zbraní;
 - *strach/úzkost* – řadíme sem kresby, na kterých jsou zachyceny emoce, jako je strach nebo úzkost. Tyto emoce mohou být vyjádřeny výrazem obličeje, činnostmi, připsanými slovy apod.

- *odstup/izolace* – jedná se o kresby, které vyjadřují odstup či izolaci prostřednictvím činností, výrazů v obličeji, připsaných slov apod.;
- *obvinění/zesměšnění* – patří sem kresby, na kterých jsou zobrazeny pocity obvinění, zesměšnění, vyjádřené prostřednictvím činností, výrazů v obličeji, připsaných slov apod.;
- *submise/soutěžení* – jde o vyjádření submise nebo soutěžení pomocí zobrazených činností, výrazů v obličeji, připsaných slov nebo spontánně přikreslených prvků prostředí;
- *bariéry* – jedná se o kresby, na nichž je zobrazena nějaká bariéra, překážka, ať už realistická (např. zeď) nebo smyšlená (např. velká květina). Zvířata, která nejsou domácím mazlíčkem (např. slon) považujeme také za bariéry.

Pokud je celkový výsledek nerozhodný či podezřelý (přesahuje 3 body), vedeme s dítětem rozhovor o kinetické kresbě rodiny. Otázky, které dítěti klademe, postupují od nejjednodušší po nejobtížnější a jsou pokládány ve třetí osobě (např. „Jaké jsou hodné maminky?“ „Co dělají hodní tatínkové?“ apod.). Děti totiž nerady říkají něco negativního o svých rodičích, a pokud s nimi hovoříme obecně, komunikace je uvolněnější a děti nakonec prozradí vlastní zážitky či tajemství. Pokud ale dítě své tajemství neřekne spontánně, neměli bychom se vyptávat, ale spíše zjistit, zda nějaké tajemství vůbec existuje a jestli se dítě dostane do potíží, pokud toto tajemství prozradí.

Prostřednictvím tohoto screeningového dotazníku můžeme dítěti umožnit, aby sdělilo své nejintimnější a nejobtížnější zážitky – citové a tělesné trauma. Pomocí kresby můžeme zjistit tělesné, citové nebo pohlavní zneužití.

Je samozřejmé, že je pro děti obtížné o svých pocitech a zážitcích mluvit nebo je popsat. Kresba, jakožto přirozená činnost, může prozradit tyto důležité indikátory. Jelikož není screeningový dotazník nijak věkově ohraničen, použila jej ve svém výzkumu pro hodnocení kreseb předškolních dětí.

II. PRAKTICKÁ ČÁST

5 VÝZKUMNÁ ČÁST

Pro svoji výzkumnou část jsem použila screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny podle Petersonové a Hardina (2002), dle kterého jsem se pokusila zhodnotit, jaké vztahy panují v rodinách dětí předškolního věku. Vývojové stadium kresby jsem hodnotila podle Davido Roseline (viz subkapitola 2.1), která rozdělila vývojová stadia kresby dle věku dětí na období „skvrn“, stadium „čmáranic“, stadium „čárání“, stadium „hlavonožců“ a univerzálních postav.

5.1 Výzkumné cíle

Hlavním cílem praktické části je zjistit význam rodiny v kresbách předškolních dětí.

Z tohoto hlavního cíle jsem si stanovila dílčí výzkumné cíle:

1. Zjistit vývojové stadiu kresby dítěte.
2. Zjistit vztah dítěte ke členům rodiny prostřednictvím kresby
3. Zjistit indikátory znázorňující rodinné vztahy v kresbě dítěte.
4. Zjistit vhodnost screeningového dotazníku pro kinetickou kresbu rodiny pro děti předškolního věku.

5.2 Výzkumné otázky

1. Na jakém vývojovém stadiu kresby se dítě nachází?
2. Jak dítě vnímá sebe sama v rodině?
3. Jaký je vztah mezi ostatními členy rodiny a dítětem?
4. Jaké indikátory znázorňující rodinné vztahy se v kresbě dítěte vyskytují?
5. Proč je vhodný screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny pro děti předškolního věku?

5.3 Výzkumné metody

Pro hodnocení dětských kreseb byl použit screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny spojený s nezúčastněným pozorováním a polostrukturovaným rozhovorem o kresbě dítěte. Při rozhovoru jsem zjišťovala věk dítěte, kdo jsou postavy na obrázku a jestli má dítě ještě nějakého člena rodiny, kterého nenakreslilo.

5.4 Výběr a zajištění výzkumného souboru

Počet dětí pro výzkum byl stanoven na dvacet. Vybrala jsem si mateřskou školu z Valašsko-klobouckého regionu. Kritérium pro výběr výzkumného souboru představuje věk dítěte. Věková hranice představuje 5 až 6 let, tedy předškolní věk dětí. Tento věk jsem stanovila z důvodu, že děti už kreslí postavám mnoho detailů a z jejich kresby lze získat potřebné údaje o vztazích v rodině. Kvůli anonymitě dětí jsou jména změněna. Výzkumný soubor představuje 9 dívek a 11 chlapců.

5.5 Sběr dat

Výzkum probíhal po dobu tří týdnů v měsíci březnu. Výzkum jsem realizovala vždy ráno v rámci neřízených činností. Nejdříve jsem dětem nachystala na stůl pastelky, tužky, gumu (aby dítě mohlo provádět změny) a papíry formátu A4. Děti kreslily obrázek rodiny buď samy, nebo maximálně ve dvojici. Tento počet jsem zvolila proto, aby děti nebyly ovlivňovány kresbami svých kamarádů. Děti dostaly pokyn: „Nakresli obrázek vaší rodiny, jak každý něco dělá, nakresli i sebe.“ Na kreslení měly děti tolik času, kolik potřebovaly. Většinou měly obrázek nakreslený do patnácti minut. Po ukončení kresby následoval asi pěti-minutový rozhovor s dítětem, při kterém jsem zjišťovala: věk dítěte, určení postav v kresbě, co postavy dělají a chybějící členy rodiny.

6 VYHODNOCENÍ VÝZKUMU A INTERPRETACE DAT

V následující části se zabývám rozbořem dětských kreseb a hodnocením kreseb podle screeningového dotazníku pro kinetickou kresbu rodiny. Vývojové stadium kresby jsem hodnotila podle Davido Roseline (viz subkapitola 2.1), která rozdělila vývojová stadia kresby dle věku dětí na období „skvrn“, stadium „čmáranic“, stadium „čárání“, stadium „hlavonožců“ a univerzálních postav.

První dětská kresba - Sabina, 5 let

Průběh kresby:

Subjekt nakreslil nejdříve matku a sestru, na kterých si dal záležet, nakreslil jim i oblečení. Matku a sestru nakreslil největší, což může znamenat, že jsou pro subjekt velmi důležité. Poté nakreslil strýce. Sebe nakreslil až naposled.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 2) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup a všechny končetiny. Mají také spoustu detailů - vlasy, prsty, detaily v obličejí a oblečení.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako poněkud zvláštní, protože subjekt nakreslil místo svého otce strýce. Kresba působí vesele a spokojeně, uspořádaně. Postava matky a strýce je proporční. Sestra je ale stejně veliká jako matka, přestože má teprve 6 let. Velikost subjektu odpovídá skutečnosti.

Subjekt nenakreslil svého otce. Místo něj nakreslil strýce. Nenakreslený otec, může dle Petersonové a Hardina (2002) znamenat, že subjektu chybí nebo není zapojen do rodinného systému. Může to také značit konflikt mezi subjektem a vynechanou osobou.

Subjekt zaplnil kresbou celý papír a nakreslil postavy pevnými čarami, což dle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné dítě.

Indikátory:

- vynechaná postava (otec)
- nakloněné postavy (všichni)

Výsledek hodnocení kresby dítěte: 2,5 bodů – normální

Druhá dětská kresba - Barbora, 5 letPrůběh kresby:

Subjekt nejprve nakreslil otce, který je na obrázku největší, což může souviset s důležitostí otce pro subjektu. Poté nakreslil bratra a matku. Sebe nakreslil až naposled. To, že je mezi matkou a otcem nakresleno dítě, může souviset s konflikty mezi rodiči.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 3) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup a všechny končetiny. Mají také spoustu detailů - vlasy, prsty, detaily v obličejí.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální. Nálada je veselá a spokojená, kresba je uspořádaná.

Postava matky a otce jsou proporční. Velikost subjektu neodpovídá skutečnosti, protože se nakreslil téměř stejně veliký, jako matka. Postava subjektu a matky je velmi podobná, což může souviset s oidipovským komplexem, kdy chce být holčička stejná jako matka, aby se zalíbila otcí.

Subjekt svou kresbou rodiny zaplnila celý papír a nakreslila postavy pevnými čarami, což dle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné a spokojené dítě.

Indikátory:

- Plovoucí/vznášející se postavy

Výsledek: 1 bod – normální

Třetí dětská kresba - Petr, 5 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejdříve matku a vedle ní otce. Jelikož nestojí mezi rodiči překážka ani žádné z dětí, vypadá to, že rodiče nemají mezi sebou konflikty. Poté nakreslil subjekt sám sebe. Svou sestru nakreslil až naposled.

Vývojové stadium kresby:

Postavy připomínají „hlavonožce“, protože nohy a ruce navazují na hlavu. V tomto věku by měly mít postavy trup a více detailů.

Celková kvalita kresby:

Kresbu (Příloha 4) hodnotím jako poněkud zvláštní, protože jsou postavy stísněné v pravém rohu papíru, což by dle Vančurové-Fragnerové (1969) mohlo souviset se smutkem dítěte. Nálada postav je veselá, spokojená a kresba uspořádaná.

Velikost členů rodiny je disproporční, protože všechny postavy jsou téměř stejně veliké. Velikost subjektu neodpovídá skutečnosti, protože se nakreslil téměř stejně velký jako otec.

Indikátory:

- Gumování (otec)
- Plovoucí/vznášející se postavy (všichni)

Výsledek: 2 body – normální

Čtvrtá dětská kresba - Pavel, 5 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejdříve matku a vedle ní otce. Jelikož mezi nimi nestojí překážka, ani žádné z dětí, zdá se, že mezi sebou nemají rodiče konflikty. Dále nakreslil bratra, sebe a dalšího bratra.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 5) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup a všechny končetiny. Postavy mají i detaily v obličeji. Další detaily jako oblečení a vlasy chybí.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako poněkud zvláštní, protože jsou postavy stísněné v levém horním rohu papíru a jsou nakresleny krátkými a slabými čarami, což by dle Vančurové-Fragnerové (1969) mohlo souviset se smutkem dítěte. Nálada postav je veselá a spokojená. Kresba působí uspořádaně.

Velikost a tvar členů rodiny je proporční a odpovídá realitě. Velikost subjektu kresby je také proporční.

Indikátory:

- Plovoucí/vznášející se postavy (všichni)

Výsledek: 1 bod – normální

Pátá dětská kresba - Martin, 5 let

Průběh kresby:

Subjekt kresby nejdříve začal kreslit na druhé straně papíru (Obrázek 5), kde nakreslil dvě velké postavy a jednu malou u jejich nohou. Na otázku „Kdo je to?“, odpověděl, že ta malá postava je jeho maminka. Když jsem se zeptala, proč je tak malá, odpověděl, že „po ní všichni šlapou“. Poté papír otočil a začal kreslit znovu, kde maminku nakreslil stejně velikou jako ostatní (Obrázek 6).

Subjekt nejprve nakreslil sebe, poté otce a matku a nakonec svého bratra.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 6) neodpovídá věku dítěte, protože se nachází ve stadiu „hlavonožců“, postavy mají pouze hlavu a dlouhé nohy. Postavám chybí ruce. Z detailů v obličeji jsou zde pouze oči.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako poněkud zvláštní se smíšenými pocity. Kresba je uspořádaná.

Velikost matky a otce je disproporční, protože subjekt kresby nakreslil matku větší než otce, což neodpovídá skutečnosti. Sám sebe nakreslil subjekt největšího.

Indikátory:

- Ohraničení (okolo všech postav)
- Neúplné postavy (ruce u všech postav)
- Dlouhé nohy (u všech postav)

Výsledek: 3 body – nerozhodný

Šestá dětská kresba - Tereza, 5 let

Průběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve otce a vedle něj matku. Subjekt se nakreslil vedle matky, což může značit její důležitost pro dítě. Nakonec nakreslil svou sestru.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 7) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk a trup. Postavám chybí ruce. Postavy mají spoustu detailů jako vlasy a detaily v obličejích.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální, veselou a uspořádanou.

Velikost i tvar členů rodiny je proporční, odpovídá velikosti. Velikost a tvar subjektu je také proporční a odpovídá skutečnosti.

Subjekt svými postavami zaplnila téměř celou plochu papíru a nakreslila pevné čáry, což podle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné dítě.

Indikátory:

- Plovoucí/vznášející se postavy
- Neúplné postavy (chybí ruce u všech)
- Dlouhé nohy (matka)

Výsledek: 2 body – normální

Sedmá dětská kresba - Jan, 5 a půl letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejdříve svého otce. Vedle něj matku a bratra. Matka vypadá, jako by se o ni otec s bratrem přetahovali. Subjekt je vedle bratra, vypadá trochu odstrčený, ale zároveň se téměř dotýká bratrovy ruky, jakoby se pro něj bratr natahoval.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 8) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup a všechny končetiny. Mají také vlasy a detaily v obličejích.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální s veselou a spokojenou náladou, uspořádanou.

Postavy členů rodiny jsou disproporční, všechny téměř stejně veliké. Subjekt se nakreslil větší než bratr a stejně veliký jako rodiče, což neodpovídá skutečnosti.

Subjekt mi přijde trochu odstrčený od ostatních, ale zároveň působí vesele.

Subjekt zaplnil kresbou celou plochu papíru a nakreslil pevné čáry, což podle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné dítě.

Indikátory:

- Plovoucí/vznášející se postavy (všichni)
- Nakloněné postavy (matka)
- Neúplné postavy (chodidla)
- Dlouhé ruce (bratr)

Výsledek: 2,5 bodů – normální

Osmá dětská kresba - Julie, 5 a půl let

Průběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve matku, na které si dal záležet, což může značit její důležitost pro dítě. Dále nakreslil otce, kterému ale chybí prsty a chodidla. Následuje subjekt a její bratr, kterému také chybí prsty a chodidla.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 9) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, trup a všechny končetiny. Mají také spoustu detailů jako oblečení a detaily v obličeji, vlasy.

Celková kvalita kresby:

Kresba působí normálně, vesele a uspořádaně. Subjekt zaplnila kresbou celý papír a postavy nakreslila pevnými čarami, což podle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné dítě.

Velikost a tvar členů rodiny je proporční a odpovídá skutečnosti. Velikost a tvar subjektu kresby také odpovídá skutečnosti.

Indikátory:

- Plovoucí/vznášející se postavy (všichni)
- Neúplné postavy (chodidla, ruce)

Výsledek: 1,5 bodu – normální

Devátá dětská kresba - Alžběta, 6 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve sebe, a to největší ze všech, což může souviset s egocentrismem dítěte. Poté nakreslila svou panenku. Následuje kresba matky. Nakreslená panenka mezi subjektem a matkou by mohla znamenat bariéru značící konflikt. Nakonec nakreslila svou sestru.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 10) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup a všechny končetiny. Mají také spoustu detailů jako oblečení, vlasy a detaily v obličejích.

Celková kvalita kresby:

Kresba působí normálně, vesele a uspořádaně.

Velikost ostatních členů rodiny odpovídá realitě. Sebe ale subjekt nakreslila větší než matku i sestru, což realitě neodpovídá.

Subjekt kresby nenakreslil svého otce. Když jsem se jí zeptala proč, odpověděla, že už se tam nevlez. To, že subjekt otce nenakreslila, může být dle Roseline (2001) způsobeno vědomým či nevědomým postojem k otci nebo také tím, že subjekt cítí k otci lásku, kterou považuje za hříšnou. Podle Petersonové a Hardina (2002) značí vynechaná postava to, že dítěti chybí nebo není zapojena do rodinného systému. Může také značit konflikt mezi subjektem kresby a vynechanou postavou.

Subjekt zaplnil kresbou celou plochu papíru a nakreslil postavy pevnými čarami, což podle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné dítě.

Indikátory:

- Vynechaná postava (otec)
- Plovoucí/vznášející se postavy (všichni kromě sestry)
- Extenze/Dlouhé ruce

Výsledek: 3,5 bodů – nerozhodný

Desátá dětská kresba - Zuzana, 6 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve sám sebe. Poté matku, na které si dala záležet – nakreslila jí korunku, náušnice a další detaily, což může značit důležitost matky pro dítě. Nakonec nakreslila svou sestru.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 11) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup a všechny končetiny. Mají také spoustu detailů jako oblečení, vlasy a detaily v obličejích.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální se spokojenou náladou. Kresba je uspořádaná.

Postava matky a sestry je proporční a odpovídá skutečnosti. Matce nakreslila subjekt hodně detailů, vyzdobila ji jako princeznu s korunkou ve vlasech. Je vidět, že jí na matce velmi záleží.

Postava subjektu je disproporční, protože se nakreslila stejně veliká jako matka.

Subjekt nenakreslil otce. Na otázku „Proč?“ odpověděla: „Tatínek se nevlezl.“ To, že otce nenakreslila, může být dle Roseline (2001) způsobeno vědomým či nevědomým postojem k otci nebo také tím, že k otci pocítuje lásku, kterou považuje za hříšnou. Podle Petersonové a Hardina (2002) značí vynechaná postava to, že dítěti chybí nebo není zapojena do rodinného systému. Může také značit konflikt mezi subjektem kresby a vynechanou postavou.

Subjekt svou kresbou zaplnil celý papír a kreslil pevné čáry, což může dle Vančurové-Fragnerové (1969) značit šťastné dítě.

Indikátory:

- Vynechaná postava (otec)
- Plovoucí/Vznášející se postavy (subjekt a sestra)

Výsledek: 3 body – nerozhodný

Jedenáctá dětská kresba - Vlastík, 6 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve svého otce a vedle něj matku. Následně nakreslil sám sebe. Svou sestru, nakreslenou jako poslední, odstrčil, což může být důsledkem žárlivosti na sourozence.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 12) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup i všechny končetiny. Postavy mají detaily v obličeji, matka má nakresleny vlasy.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální se smíšenými pocity. Otec i subjekt kresby se usmívají. Matka je smutná a ze sestřiny tváře toho moc vyčíst nejde. Kresba působí uspořádaně.

Velikost členů rodiny je proporční, odpovídající realitě. Postava subjektu neodpovídá skutečnosti, nakreslil se stejně velký jako rodiče. Postava otce a subjektu je téměř stejná, což může být dle Roseline (2001) ovlivněno oidipovským komplexem, kdy se syn ztotožňuje s otcem a snaží se být stejný jako jeho „sok“.

Sestra subjektu je trochu odstrčená od ostatních postav, a jako jediná má základnu pod nohama, ostatní postavy se vznášejí. Ani tvář sestry není hezky nakreslená. Dle Roseline (2001) má na takovou kresbu sourozence vliv žárlivost.

Indikátory:

- Šrafování u dolního okraje
- Plovoucí/Vznášející se postavy (otec, matka, subjekt)

Výsledek: 1,5 – normální

Dvanáctá dětská kresba - Adam, 6 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil jako první svou sestru, což může značit její důležitost pro dítě. Dále nakreslil svého otce a matku. Sebe jako posledního. Vypadá to, že všichni členové jsou si velmi blízcí, protože se všechny postavy drží za ruce.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 13) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup a všechny končetiny. Mají také vlasy a detaily v obličeji.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální, veselou a uspořádanou.

Velikost členů rodiny je proporční, odpovídá realitě. Velikost subjektu kresby je velmi disproporční, protože se nakreslil stejně veliký jako ostatní členové rodiny.

Indikátory:

- Plovoucí/vznášející se postavy
- Neúplné postavy (chybí chodidla kromě subjektu kresby)

Výsledek: 1,5 bodu – normální

Třináctá dětská kresba - Michaela, 6 let

Průběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve sebe, což může být ovlivněno egocentrismem dítěte. Dále nakreslil matku a babičku, které jsou pro dítě zřejmě velmi důležité. Ostatní členy totiž nenakreslil – otce a sestru.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 14) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, tru a všechny končetiny. Postavy mají také šaty, vlasy a detaily v obličeji.

Celková kvalita kresby:

Kresbu dítěte hodnotím jako normální s veselou a spokojenou náladou. Kresba je uspořádaná.

Velikost členů rodiny je proporční. Subjekt kresby se nakreslila téměř stejně veliká jako matka a babička, což neodpovídá skutečnosti.

Subjekt nenakreslil svou sestru, přestože spolu chodí i do stejné třídy v mateřské škole. To může být dle Roseline (2001) způsobeno potřebou nakreslit se s rodinou sám nebo se žárlivostí na sourozence. Na obrázku chybí i otec, což může být způsobeno vědomým či nevědomým postojem dítěte k otci. Dívka může také cítit k otci lásku, kterou považuje za hříšnou, proto otce nenakreslí. Podle Petersonové a Hardina (2002) značí vynechaná postava

to, že dítěti chybí nebo není zapojena do rodinného systému. Může také značit konflikt mezi subjektem kresby a vynechanou postavou.

Postavy jsou stísněné v levém horním rohu, což může být dle Vančurové-Fragnerové (1969) způsobeno smutkem dítěte.

Indikátory:

- Vynechaná postava (otec a sestra)
- Plovoucí/Vznášející se postavy (všichni)

Výsledek: 3 body – nerozhodný

Čtrnáctá dětská kresba - Petr, 6 let

Průběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve otce, který je největší a stojí hned vedle subjektu, což může značit jeho důležitost pro dítě. Vedle sebe nakreslil bratra a matku až naposled. Děti nakreslené mezi rodiči mohou značit jejich konflikty.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 15) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup i všechny končetiny. Mají také vlasy a detaily v obličeji.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální. Rodina na obrázku působí vesele a spokojeně. Kresba je uspořádaná.

Velikost členů rodiny je proporční a odpovídá skutečnosti. Velikost subjektu kresby je částečně disproporční, nakreslil se sice větší než jeho mladší bratr, ale téměř stejně veliký jako otec. Postava otce a subjektu je téměř stejná, což může být dle Roseline (2001) způsobeno oidipovským komplexem, kdy se syn ztotožňuje s otcem a chce být stejný jako jeho „sok“.

Mezi otcem a matkou jsou nakresleny děti, což může značit konflikty mezi matkou a otcem.

Subjekt svou kresbou zaplnil celou plochu papíru a postavy nakreslil pevnými čarami, což dle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné dítě.

Indikátory:

- Plovoucí/Vznášející se postavy

Výsledek: 1 bod – normální

Patnáctá dětská kresba - Adam, 6 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve svou matku, která vypadá vesele. Dále nakreslil svého bratra, z jehož obličeje nelze vyčíst pocity. Dále nakreslil subjekt sám sebe a nakonec otce, který má zvláštní, ne zrovna veselý obličej. Děti nakreslené mezi matkou a otcem mohou značit konflikty mezi rodiči.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 16) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk, trup a nohy, ale chybí ruce. Postavy mají detaily ve tváři.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální se smíšenými pocity. Všechny postavy jsou proporční, i velikost subjektu kresby.

Subjekt kresby nakreslil základnu, ale přitom se všechny postavy vznášejí nad ní.

Otec a bratr mají zvláštní výrazy ve tváři. U bratra to může být způsobeno žárlivostí na něj. Mezi matkou a otcem jsou nakresleny děti, což může dle Roseline (2001) značit konflikty mezi rodiči.

Indikátory:

- Šrafování u dolního okraje
- Plovoucí/Vznášející se postavy (všichni)
- Neúplné postavy (ruce)

Výsledek: 2 body – normální

Šestnáctá dětská kresba - Libor, 6 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve svého dědu, který je sice největší, ale zároveň od ostatních členů odstrčen. To může znamenat konflikt mezi dědou a subjektem. Dále nakreslil subjekt sebe vedle babičky, což může značit její důležitost pro dítě. Nakonec nakreslil svého otce.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 17) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, trup a končetiny. Mají také detaily ve tváři a vlasy. Babička má dámské šaty, muži mají kalhoty.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální se spokojenou a veselou náladou. Kresba působí uspořádaně. Velikost postav je proporční, odpovídá skutečnosti. Velikost subjektu kresby je také proporční.

Na obrázku chybí matka, která zemřela.

Na obrázku můžeme vidět bariéru mezi dědou a subjektem kresby, kterou představuje květina a beruška.

Subjekt zaplnil svou kresbou celou plochu papíru a kreslil pevné čáry, což dle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné dítě.

Indikátory:

- Šrafování u horního okraje
- Šrafování u dolního okraje
- Vynechaná postava (matka)
- Neúplné postavy (ruce)
- Bariéry (mezi dědou a subjektem kresby – květina a beruška)

Výsledek: 4 – nerozhodný

Sedmnáctá dětská kresba - Ondřej, 6 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve své dvě sestry, poté sebe a následně matku a otce. Postavy seřadil podle věku. Kresba působí vesele a přirozeně, nevykazuje žádné zvláštní znaky.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 18) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, trup a končetiny. Mají také detaily ve tváři.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální, veselou a uspořádanou. Velikost členů rodiny je proporční a odpovídá skutečnosti. Velikost subjektu kresby je také proporční.

Indikátory:

- Plovoucí/Vznášející se postavy (všichni)

Výsledek: 1 bod – normální

Osmnáctá dětská kresba - Eliška, 6 letPrůběh kresby:

Subjekt nakreslil nejprve sám sebe, nejpěkněji, včetně vybarvení oblečení. Následuje kresba bratra, sestry, matky, babičky, dědy a kamarádky. Autorka si dala práci s nakreslením celé rodiny, dokonce i kamarádky, ale její otec chybí.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 19) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, trup a končetiny. Mají také detaily v obličeji a vlasy.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální, veselou a uspořádanou.

Velikost členů rodiny je částečně disproporční (matka, sestra). Subjekt kresby se nakreslila stejně velká jako babička, což neodpovídá skutečnosti.

Na obrázku je vidět, že subjekt si dala na své kresbě záležet, jako jediná je vybarvená a má chodidla. Ostatní postavy chodidla nemají.

Na obrázku chybí otec, „protože se nevlezl“, jak řekl subjekt kresby. Naopak přebývá na obrázku kamarádka. To, že subjekt nenakreslil otce, může být dle Roseline (2001) způsobeno vědomým či nevědomým postojem k otci nebo tím, že dcera cítí k otci lásku, kterou považuje za hříšnou. Podle Petersonové a Hardina (2002) značí vynechaná postava to, že

dítěti chybí nebo není zapojena do rodinného systému. Může také značit konflikt mezi subjektem kresby a vynechanou postavou.

Subjekt svou kresbou zaplnila celou plochu papíru a kreslila pevné čáry, což může dle Vančurové-Fragnerové (1969) značit šťastné dítě.

Indikátory:

- Vynechaná postava (otec)
- Gumování (děda)
- Plovoucí/Vznášející se postavy (všichni)
- Neúplné postavy (chodidla – všichni kromě subjektu)

Výsledek: 4,5 bodů – nerozhodný

Devatenáctá dětská kresba - Elen, 6 let

Průběh kresby:

Subjekt nejprve nakreslil matku, která je na obrázku největší, což může dle Roseline (2001) znamenat, že je pro dítě matka nejdůležitější. Otec je odsunutý do pozadí a nakreslený velmi malý oproti matce, na což může mít vliv vědomý či nevědomý postoj k otci nebo dcera cítí k otci lásku, kterou považuje za hříšnou.

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 20) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk a končetiny. Mají také vlasy a detaily v obličejích. Ženy mají šaty a otec kalhoty a tričko.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako normální, veselou a uspořádanou.

Velikost členů je velmi disproporční, jelikož otec je téměř o polovinu menší než matka, což ve skutečnosti není pravda. Velikost subjektu kresby je částečně disproporční, protože se nakreslila stejně velká jako otec.

Subjekt zaplnila svou kresbou celou plochu papíru a kreslila pevné čáry, což dle Vančurové-Fragnerové (1969) značí šťastné dítě.

Indikátory:

- Plovoucí/Vznášející se postavy (otec)

- Dlouhé ruce (otec)

Výsledek: 1,5 bodu – normální

Dvacátá dětská kresba - Denisa, 6 let

Průběh kresby:

Subjekt nejprve nakreslil matku, na které si dala velmi záležet, což značí její důležitost pro dítě. Nejprve nechtěla tatínky nakreslit, potom si to rozmyslela a nakreslila je, ale nedala si na jejich kresbě záležet, nenakreslila jim ani obličej, což také značí, jakou důležitost mají tito tatínkové pro dítě.

Subjekt mi při kresbě povídal o své mamince. Chtěl mi něco říct, poté se zarazil a řekl: „Maminka vlastně říkala, že o tom nesmím mluvit.“

Vývojové stadium kresby:

Kresba (Příloha 21) odpovídá věku dítěte. Postavy mají hlavu, krk a končetiny. Mají také detaily v obličejí, vlasy a šaty.

Celková kvalita kresby:

Kresbu hodnotím jako poněkud zvláštní, protože subjekt nakreslil dva tatínky. Pocity z kresby jsou smíšené, matka i subjekt vypadají vesele, ale tatínkové nemají obličej.

Velikost postav je částečně disproporční, protože otec 2 je stejně velký jako subjekt, což ve skutečnosti není pravda. Velikost subjektu je proporční.

Indikátory:

- Průhlednost (matka)
- Plovoucí/Vznášející se postavy (všichni)
- Neúplné postavy (chodidla u subjektu a nedokončení tatínkové)

Výsledek: 3,5 – nerozhodný

7 ZÁVĚRY VÝZKUMU A DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Cílem práce bylo zjistit, zda nějaké indikátory zobrazující vztahy v rodině se v dětských kresbách vyskytují. V předchozí kapitole jsem se věnovala výsledkům kreseb jednotlivých dětí. V této části bych se pokusila shrnout závěry výzkumu pomocí odpovědí na výzkumné otázky.

VO 1: Na jakém vývojovém stadiu kresby se dítě nachází?

Osmnáct obrázků a úrovně kreseb odpovídají věku dětí. Postavy mají hlavu, krk, trup a končetiny. V kresbách se vyskytují také detaily v obličeji, vlasy a oblečení. Pouze dvě děti se nachází stále ve stadiu „hlavonožců“, kdy postavy mají jen hlavu, na níž navazují ruce a nohy. Obrázky dívek jsou detailněji vypracované než obrázky chlapců, dívky používají více barev než chlapci.

VO 2: Jak dítě vnímá sebe sama v rodině?

Nestalo se, že by dítě nenakreslilo samo sebe. Na každém obrázku je dítě začleněné do rodiny, není odstrčené a působí vesele.

VO 3: Jaký je vztah mezi ostatními členy rodiny a dítětem?

Pět dívek nenakreslilo svého tatínka. Na otázku, proč tatínka nenakreslily, vždy odpověděly, že se jim tam už nevezl, i když ve většině případů dítě mělo na papíře ještě hodně místa nebo mělo nakreslené nadbývající postavy (kamarádky, panenky). To, že dítě nenakreslí svého otce, může být dle Roseline (2001) způsobeno vědomým či nevědomým postojem k otci. U dívek to může být také tím, že dívka k otci cítí lásku, kterou považuje za hříšnou, proto otce nakreslí do rohu papíru nebo jej nenakreslí vůbec.

V jednom případě dívka nakreslila hned dva tatínky, ale původně je nakreslit nechtěla. Potom se rozmyslela, nakreslila je, ale nedala si na nich záležet, nenakreslila jim ani obličej a žádné detaily. Matka se vyskytla na všech kresbách kromě jedné, kterou nakreslil chlapec, kterému maminka zemřela. Objevil se také vynechaný sourozenec, což může být dle Roseline (2001) způsobeno žárlivostí na ně nebo tím, že se dítě chtělo nakreslit samo se svými rodiči.

VO 4: Jaké indikátory znázorňující rodinné vztahy se v kresbě dítěte vyskytují?

Do tabulky uvádím indikátory, které se v kresbách dětí vyskytly, počet a jejich význam dle Petersonové a Hardina (2002, s. 140-141).

Tabulka 1 – Indikátory v dětských kresbách

Indikátor	Frekvence	Význam
Plovoucí/Vznášející se postavy	17	Nezvládnutá situace. Není se čeho zachytit.
Neúplné postavy	9	Kdo má moc a komu se jí nedostává?
Vynechaná postava nebo sám autor(ka) kresby	6	Pokud chybí subjekt kresby, dítě se může v rodině cítit jako outsider nebo že je ostatními členy opomíjeno. Vynechaná osoba může představovat někoho, kdo dítěti chybí nebo není zapojen do rodinného systému. Může znamenat i konflikt s vynechanou osobou.
Extenze/Dlouhé nohy, ruce, náčíní	5	Znamenají bariéru nebo odstup. Dítě si může připadat mocné nebo chce mít větší moc.
Šrafování u dolního okraje	3	Zdůraznění nebo stabilita.
Gumování	2	Gumování často signalizuje konfliktní oblast nebo osoby.
Nakloněné postavy	2	Nestabilita. Čím větší sklon, tím větší labilita.
Ohraničení	1	Potřeba ochrany nebo odstupu.
Průhlednost	1	Často představuje tabuizovanou oblast, například sexualitu. Překročené hranice. Tělo mi nepatří.
Šrafování u horního okraje	1	Strach spojený s hrozbou, který by chtělo

		dítě ovlivnit, ale nemůže.
Bariéry	1	Kdo vytváří bariéry? Před kým se dítě chrání tím, že nakreslí bariéru?

V každé kresbě se objevil alespoň jeden indikátor. Nejvíce se v kresbách objevily vznášející/plovoucí postavy, kdy dítě nakreslilo rodinu ve vzduchu bez jakékoli základny pod postavami. Tento indikátor může značit nevládnutou situaci v rodině.

Dalším nejčastěji zobrazeným indikátorem byly neúplné postavy. Pětkrát se objevily vynechané ruce, čtyřikrát nenakreslená chodidla. Na jednom obrázku scházely dvěma postavám jakékoliv detaily v obličejích a chodidla. Tento indikátor nám může ukázat, kdo má v rodině moc a komu se jí nedostává.

V šesti kresbách chyběli někteří členové rodiny. Pětkrát chyběl otec, a to v kresbách dívek. Tento indikátor může značit osobu, která dítěti buď chybí, nebo není začleněna do rodinného systému. Může ale také značit konflikt mezi vynechaným členem a subjektem. To, že dívky nenakreslily otce, může být dle Roseline (2001) způsobeno vědomým či nevědomým postojem k otci nebo tím, že dcera cítí k otci lásku, kterou považuje za hříšnou. V jedné kresbě chyběl sourozenec, což může být dle Roseline (2001) způsobeno žárlivostí na něj nebo tím, že se dítě chtělo nakreslit samo se svými rodiči. Jedenkrát chyběla v kresbě matka, která dítěti zemřela.

V pěti kresbách se objevily dlouhé nohy či ruce, což může znamenat bariéru či odstup, ale také to, že dítě si díky nim připadá mocné nebo chce mít větší moc.

Šrafování u dolního okraje je zobrazeno nakreslenými čarami pod nohama postav. Tento indikátor se objevil ve třech kresbách a značí zdůraznění nebo stabilitu postav.

Gumování, které se vyskytlo ve dvou kresbách, značí konflikt mezi subjektem a gumovanou postavou. Gumované postavy byly otec a děda.

Nakloněné postavy se objevily ve dvou kresbách. Tento indikátor značí nestabilitu postav. Nakloněné postavy byly sourozenci, subjekt i matka.

Jednou se v kresbě objevilo ohraničení postav, což značí potřebu ochrany nebo odstup.

V jedné kresbě se objevila průhlednost, a to u matky subjektu. Tento indikátor může značit tabuizovanou oblast, např. sexualitu.

Šrafovaní u horního okraje se objevilo v jedné kresbě. Značí strach spojený s hrozbou, kterou by dítě chtělo nějak ovlivnit, ale nemůže.

V jedné kresbě se objevily bariéry mezi subjektem a jeho dědou. Bariéry byly zobrazeny květinami a beruškou. Tento indikátor může značit to, že se dítě před dědou chrání pomocí bariéry.

Nejvyšší dosažený výsledek byl 4,5 bodu. Žádný výsledek kresby nebyl podezřelý nebo potřebný dále vyšetřit.

VO 5: Proč je vhodný screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny pro děti předškolního věku?

Podle výsledků výzkumu soudím, že screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny je vhodný pro děti předškolního věku od pěti do šesti let. V tomto věku je dětská kresba natolik detailní, že z ní lze vyvodit závěry o vztazích v rodině.

Jediný nedostatek byl u dětí ten, že nekreslily postavy při nějaké činnosti. Činnost se objevila pouze na jednom obrázku. I přes tento nedostatek je screeningový dotazník vhodný pro děti předškolního věku.

Výzkumný dotazník pro kinetickou kresbu rodiny je vhodný pro děti předškolního věku. Díky výzkumu jsem zjistila, že se význam rodiny skutečně přenáší do dětské kresby. Nejvíce mě překvapilo zjištění, že otec chyběl na pěti z dvaceti kreseb. Nenakreslily jej dívky. Bohužel nemám o rodinách dětí bližší informace, proto můžu pouze odhadovat, jaký má na tuto skutečnost vliv. Ať už vědomý či nevědomý postoj k otci; láska, kterou dívka považuje za hříšnou; konflikt mezi dívkou a otcem nebo může otec dítěti jednoduše chybět, protože nemusí být začleněn do rodinného systému.

Z výsledků výzkumu bych zde shrnula několik doporučení pro praxi:

- kreslit s dítětem v místě, kde nebude rozptylováno svými kamarády;
- pokud kreslí více než jedno dítě, zajistit jejich odstup, aby nenapodobovaly kresby druhého dítěte;
- nepoužívat fixy ani voskovky, protože s nimi nelze vytvořit detaily kresby;
- důsledně upozornit dítě, aby skutečně nakreslilo členy rodiny při nějaké činnosti;

-
- vnímat kresbu nepředpojatě (např. pokud toho víme hodně o rodičích dítěte), vyvarovat se přehnaného interpretování;
 - vyvarovat se toho, abychom si z jedné kresby udělali celkový názor na osobnost dítěte;
 - nečinit závěry na základě jednoho indikátoru v kresbě;
 - brát ohled i na to, že některým dětem kreslení příliš nejde; neoznačovat děti za emočně narušené jen proto, že neumí kreslit.

ZÁVĚR

V teoretické části bakalářské práce jsem se věnovala charakteristice dítěte předškolního věku., zejména těm oblastem, které souvisí s kresbou dítěte. Zabývala jsem se vývojem jemné motoriky, kognitivním vývojem, emočním a sociálním vývojem.

Dále jsem se věnovala kresbě dítěte předškolního věku, kde jsem popisovala vývojová stadia dětské kresby. Zabývala jsem se také jejím významem pro dítě předškolního věku.

V další kapitole jsem popsala význam rodiny pro dítě předškolního věku, a jak se tento význam jednotlivých členů promítá do kresby dítěte.

Praktická část byla realizována kvalitativním výzkumem, ve kterém jsem hodnotila kresby dvaceti dětí. Výzkum měl odhalit, zda a jaké indikátory zobrazující vztahy v rodině se v kresbě dítěte vyskytují. Nejčastěji se vyskytovaly plovoucí/vznášející postavy, neúplné postavy, vynechaní členové rodiny a dlouhé končetiny. V pěti případech se vyskytnul vynechaný člen rodiny, nejčastěji otec. Některé z dětí také nenakreslily své sourozence.

Z tohoto výzkumu vyplynulo, že screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny je vhodný pro pětileté až šestileté děti. Můžeme díky němu odhalit vztahy v rodině dítěte, jak dítě vnímá členy rodiny a jak se samo v rodině cítí, ale také tělesné, pohlavní nebo citové zneužití. Je nutné dodat, že výsledky tohoto screeningového dotazníku samy o sobě neznamenají diagnózu zneužití, ale slouží pouze jako vodítko pro další vyšetření pomocí rozhovoru, lékařské prohlídky apod.

U všech dvaceti kreseb jsem zhodnotila vývojová stadia, dle Davido Roseline (2001). Zjistila jsem, že na každém obrázku je dítě začleněné do rodiny, není odstrčené a působí vesele. Pět dívek nenakreslilo svého tatínka. To může být dle Roseline (2001) způsobeno vědomým či nevědomým postojem k otci. U dívek to může být také tím, že dívka k otci cítí lásku, kterou považuje za hříšnou, proto otce nakreslí do rohu papíru nebo jej nenakreslí vůbec. V jednom případě dívka nakreslila hned dva tatínky, ale původně je nakreslit nechtěla. Potom se rozmyslela, nakreslila je, ale nedala si na nich záležet, nenakreslila jim ani obličej a žádné detaily. Matka se vyskytla na všech kresbách kromě jedné, kterou nakreslil chlapec, kterému maminka zemřela. Objevil se také vynechaný sourozenec, což může být dle Roseline (2001) způsobeno žárlivostí na ně nebo tím, že se dítě chtělo nakreslit samo se svými rodiči.

Přínos pro praxi shledávám v použití screeningového dotazníku pro kinetickou kresbu rodiny na předškolní děti a podrobném rozboru dvaceti dětských kreseb. Jako přínos vidím i zjištění zobrazujících se indikátorů a jejich vysvětlení. Přínosem jsou také výsledky jednotlivých kreseb.

Hlavním zjištěním z výzkumu je pro mě skutečnost, že se v kresbách dětí vyskytují znázorněné vztahy v rodinách a že neverbálně můžeme zjistit spoustu zajímavých informací jak o dítěti, tak o jeho rodině.

Hlavním doporučením pro praxi je: nečinit závěry na základě jednoho indikátoru v kresbě a brát ohled i na to, že některým dětem kreslení příliš nejde, proto bychom je neměli označovat za emočně narušené jen kvůli tomu, že neumí kreslit.

Psaní bakalářské práce byla pro mne velkým osobním přínosem. Zjistila jsem, že je dětská kresba zajímavý diagnostický materiál, protože díky ní můžeme zjistit pohled dítěte na rodinu. Zjistila jsem, jak s dětskou kresbou pracovat, jak ji hodnotit a jak získat potřebné informace o rodině dítěte.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BACUS, Anne. *Vaše dítě ve věku od 3 do 6 let*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-563-9.
- [2] BEDNÁŘOVÁ, Jiřina a Vlasta ŠMARDOVÁ. *Rozvoj grafomotoriky. Jak rozvíjet kreslení a psaní*. Brno: ComputerPress. ISBN 80-251-0977-1.
- [3] DAVIDO, Roseline. *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-449-4.
- [4] ČAČKA, Otto. *Psychologie dítěte*. Tišnov: SURSUM, 1997. ISBN 80-85799-03-0.
- [5] KOMENSKÝ, Jan Amos. Informatorium školy mateřské. In UŽDIL, Jaromír. *Čárky, klikyháky, paňáci a auta*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-599-7.
- [6] HULSE, WC. The emotionally disturbed child draws his family. Quarterly Journal of Child Behavior. In PETERSON, Linda Whitney a Milton Edward HARDIN. *Děti v tísní. Příručka pro screening dětských kreseb*. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7524-237-0.
- [7] KUCHARSKÁ, Anna a Ludmila MÁJOVÁ. *Dětská kresba v psychologickém výzkumu*. Praha: Univerzita Karlova – Pedagogická fakulta, 2005. ISBN 80-7290-217-2.
- [8] KURIC, Jozef. *Ontogenetická psychologie*. Brno: Akademické nakladatelství CERM, 2001. ISBN 80-214-1844-3.
- [9] LISÁ, Lidka a Marie KŇOURKOVÁ. *Vývoj dítěte a jeho úskalí*. Praha: Avicenum, 1986.
- [10] MERTIN, Václav a Ilona GILLERNOVÁ. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-627-8.
- [11] NOVÁK, Tomáš. *Co dítě sděluje, když nakreslí svou rodinu*. Olomouc: Rubico, 2004. ISBN 80-7346-037-8.
- [12] PETERSON, Linda Whitney a Milton Edward HARDIN. *Děti v tísní. Příručka pro screening dětských kreseb*. Praha: Triton, 2002. ISBN 80-7524-237-0.

- [13] PRCHAL, Josef. *Vychováváme děti*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1988. ISBN
- [14] UŽDIL, Jaromír. *Čáry, klikyháky, paňáci a auta: výtvarný projev a psychický život dítěte*. Praha: Portál, 2002. ISBN 80-7178-599-7.
- [15] ŠIMÍČKOVÁ ČÍŽKOVÁ, Jitka a kol. *Přehled vývojové psychologie*. Olomouc, 2005. ISBN 80-244-0629-2.
- [16] ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Slovník dětského světa aneb Rozumíme si?*. Praha: Mladá fronta, 2006. ISBN 80-204-1513-0.
- [17] ŠPAŇHELOVÁ, Ilona. *Dítě v předškolním období*. Praha: Mladá fronta, 2004. ISBN 80-204-1187-9.
- [18] ŠULOVÁ, Lenka. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0877-4.
- [19] TEYSCHL, Otakar a Zdeněk BRUNECKÝ. *Duševní vývoj a výchova dítěte*. Praha: Orbis, 1973.
- [20] VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2012. ISBN 978-80-246-2153-1.

SEZNAM POUŽITÝCH SYMBOLŮ A ZKRATEK

tzn. to znamená

tj. to je

např. například

apod. a podobně

SEZNAM OBRÁZKŮ

<i>Obrázek 1 - Sabinina kresba rodiny</i>	<i>61</i>
<i>Obrázek 2 – Barbořina kresba rodiny</i>	<i>62</i>
<i>Obrázek 3 – Petrova kresba rodiny</i>	<i>63</i>
<i>Obrázek 4 – Pavlova kresba rodiny.....</i>	<i>64</i>
<i>Obrázek 5 – Martinova kresba rodiny</i>	<i>65</i>
<i>Obrázek 6 – Martinova kresba rodiny</i>	<i>65</i>
<i>Obrázek 7 – Terežina kresba rodiny.....</i>	<i>66</i>
<i>Obrázek 8 – Janova kresba rodiny</i>	<i>67</i>
<i>Obrázek 9 – Juliina kresba rodiny.....</i>	<i>68</i>
<i>Obrázek 10 – Alžbětina kresba rodiny.....</i>	<i>69</i>
<i>Obrázek 11 - Zuzanina kresba rodiny.....</i>	<i>70</i>
<i>Obrázek 12 – Vlastíkova kresba rodiny</i>	<i>71</i>
<i>Obrázek 13 – Adamova kresba rodiny.....</i>	<i>72</i>
<i>Obrázek 14 – Michaelina kresba rodiny.....</i>	<i>73</i>
<i>Obrázek 15 – Petrova kresba rodiny</i>	<i>74</i>
<i>Obrázek 16 – Adamova kresba rodiny.....</i>	<i>75</i>
<i>Obrázek 17 – Liborova kresba rodiny</i>	<i>76</i>
<i>Obrázek 18 – Ondřejova kresba rodiny.....</i>	<i>77</i>
<i>Obrázek 19 – Eliščina kresba rodiny.....</i>	<i>78</i>
<i>Obrázek 20 – Elenina kresba rodiny</i>	<i>79</i>
<i>Obrázek 21 – Denisina kresba rodiny</i>	<i>80</i>

SEZNAM TABULEK

<i>Tabulka 1 – Indikátory v dětských kresbách.....</i>	48
--	----

SEZNAM PŘÍLOH

P 1: Screeningový dotazník pro kinetickou kresbu rodiny

P 2: Obrázek Sabiny

P 3: Obrázek Barbory

P 4: Obrázek Petra

P 5: Obrázek Pavla

P 6: Obrázek Martina

P 7: Obrázek Terezy

P 8: Obrázek Jana

P 9: Obrázek Julie

P 10: Obrázek Alžběty

P 11: Obrázek Zuzany

P 12: Obrázek Vlastíka

P 13: Obrázek Adama

P 14: Obrázek Michaely

P 15: Obrázek Petra

P 16: Obrázek Adama

P 17: Obrázek Libora

P 18: Obrázek Ondřeje

P 19: Obrázek Elišky

P 20: Obrázek Elen

P 21: Obrázek Denisy

PŘÍLOHA P 1: SCREENINGOVÝ DOTAZNÍK PRO KINETICKOU KRESBU RODINY

SCREENINGOVÝ DOTAZNÍK PRO KINETICKOU KRESBU RODINY

Jméno: _____ Datum: _____ Věk: _____

Červené značky

Žluté značky

Zelené značky

KVALITATIVNÍ

I. Celková kvalita kresby

1. Zvláštnost/Neobvyklost	☐ Velmi zvláštní	☐ Poněkud zvláštní	☐ Normální
2. Pocit/Nálada	☐ Depresivní/Hněvivá	☐ Smíšené pocity	☐ Veselá/Spokojená
3. Uspořádání	☐ Neuspořádaná	☐ Částečně uspořádaná	☐ Uspořádaná

II. Vnímání členů rodiny dítětem

1. Velikost	☐ Velmi disproporční	☐ Částečná disproporce	☐ Proporční
2. Tvar	☐ Velmi disproporční	☐ Částečná disproporce	☐ Proporční
3. Distorze	☐ Nadměrná	☐ Částečná	☐ Žádná

III. Sebepercepce dítěte v rodinném systému

1. Velikost	☐ Velmi disproporční	☐ Částečná disproporce	☐ Proporční
2. Tvar	☐ Velmi disproporční	☐ Částečná disproporce	☐ Proporční
3. Distorze	☐ Nadměrná	☐ Částečná	☐ Žádná

Vzhledem ke komplikovanému charakteru kinetické kresby rodiny nelze zvláštnost a uspořádání kvantifikovat. Pokud kresba vykazuje přílišnou neuspořádanost (chaos) či zvláštnost, je vždy nezbytný rozhovor s dítětem, neboť tyto faktory nelze do bodovacího systému zahrnout.

KVANTITATIVNÍ

IV. Styly (Postavu označte na příslušném řádku)

1. Opouzdření	Ano (2,0).....	Ne (0)
2. Ohraničení	Ano (2,0).....	Ne (0)
3. Vepsaná slova	Ano (1,0).....	Ne (0)
4. Rozmístění po okrajích	Ano (1,0).....	Ne (0)
5. Podtržení jednotlivých postav	Ano (0,5).....	Ne (0)
6. Šrafování u horního okraje	Ano (0,5).....	Ne (0)
7. Šrafování u dolního okraje	Ano (0,5).....	Ne (0)

V. Pojednání postav (Postavu označte na příslušném řádku)

1. Průhlednost	Ano (2,0).....	Ne (0)
2. Vynechaná postava nebo sám autor(ka) kresby	Ano (2,0).....	Ne (0)
3. Jedna či více postav na rubu papíru	Ano (1,0).....	Ne (0)
4. Gumování	Ano (1,0).....	Ne (0)
5. Plovoucí/Vznášející se postavy	Ano (1,0).....	Ne (0)
6. Visící postavy	Ano (1,0).....	Ne (0)
7. Padající postavy	Ano (0,5).....	Ne (0)
8. Nakloněné postavy	Ano (0,5).....	Ne (0)
9. Neúplné postavy (vynechané části těla)	Ano (0,5).....	Ne (0)
10. Extenze/Dlouhé nohy, ruce, náčini	Ano (0,5).....	Ne (0)

VI. Činnosti s negativními aspekty (Postavu označte na příslušném řádku)

1. Sexuálně zabarvené	Ano (2,0).....	Ne (0)
2. Agrese/Zbraně	Ano (2,0).....	Ne (0)
3. Strach/Úzkost	Ano (2,0).....	Ne (0)
4. Odstup/ Izolace	Ano (1,0).....	Ne (0)
5. Obvinění/Zesměšnění	Ano (1,0).....	Ne (0)
6. Submise/Soutěžení	Ano (0,5).....	Ne (0)
7. Bariéry	Ano (0,5).....	Ne (0)

Normální (0-2) Nerozhodný (3-5) Podezřelý/Vyšetřit (6+) Celkový počet bodů: _____

Tyto výsledky samy o sobě neznamenají diagnózu tělesného, pohlavního nebo citového zneužití. Slouží pouze jako vodítko pro další vyšetření pomocí rozhovoru s dítětem, lékařské prohlídky a soudního posudku.

© 1995 Peterson/Hardin (Upraveno podle Burnse & Kaufmana, 1972)

Tato stránka smí být reprodukována bez svolení nakladatele nebo autorů.

PŘÍLOHA P 2: OBRÁZEK SABINY

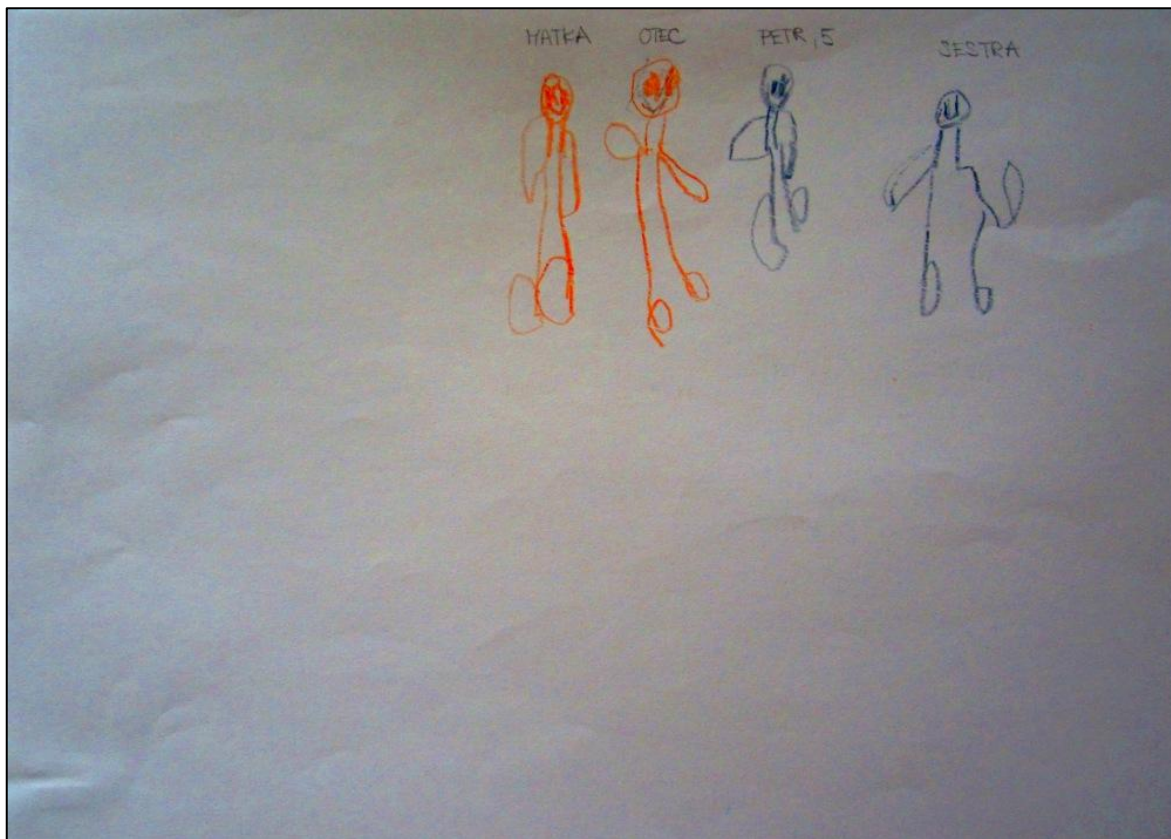
Obrázek 1 - Sabinina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 3: OBRÁZEK BARBORY

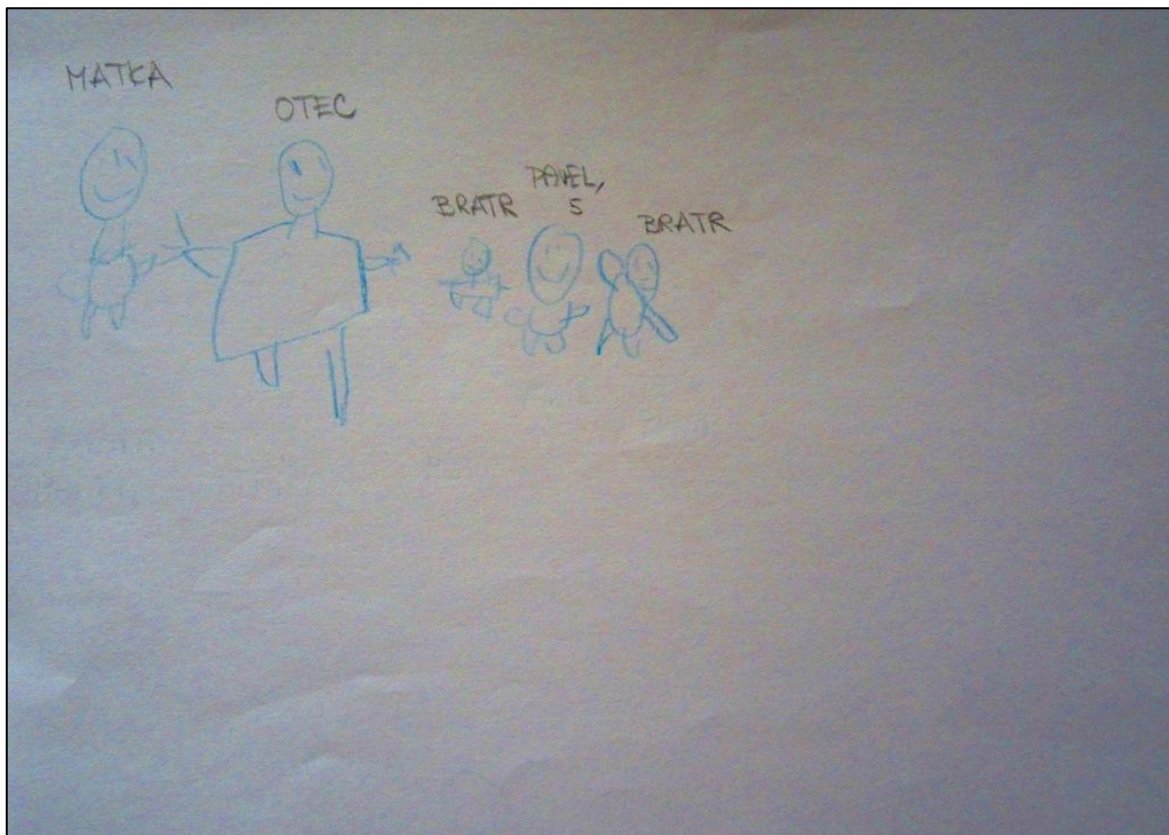
Obrázek 2 – Barbořina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 4: OBRÁZEK PETRA

Obrázek 3 – Petrova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 5: OBRÁZEK PAVLA

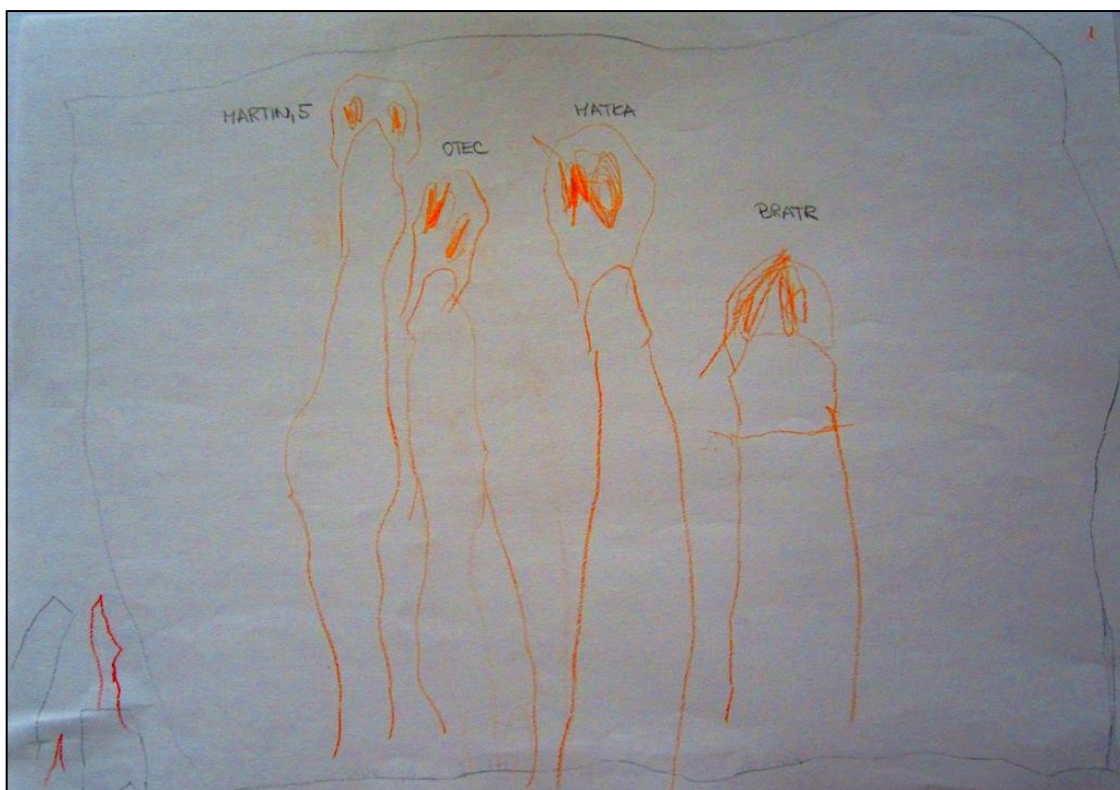

Obrázek 4 – Pavlova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 6: OBRÁZEK MARTINA

Obrázek 5 – Martinova kresba rodiny

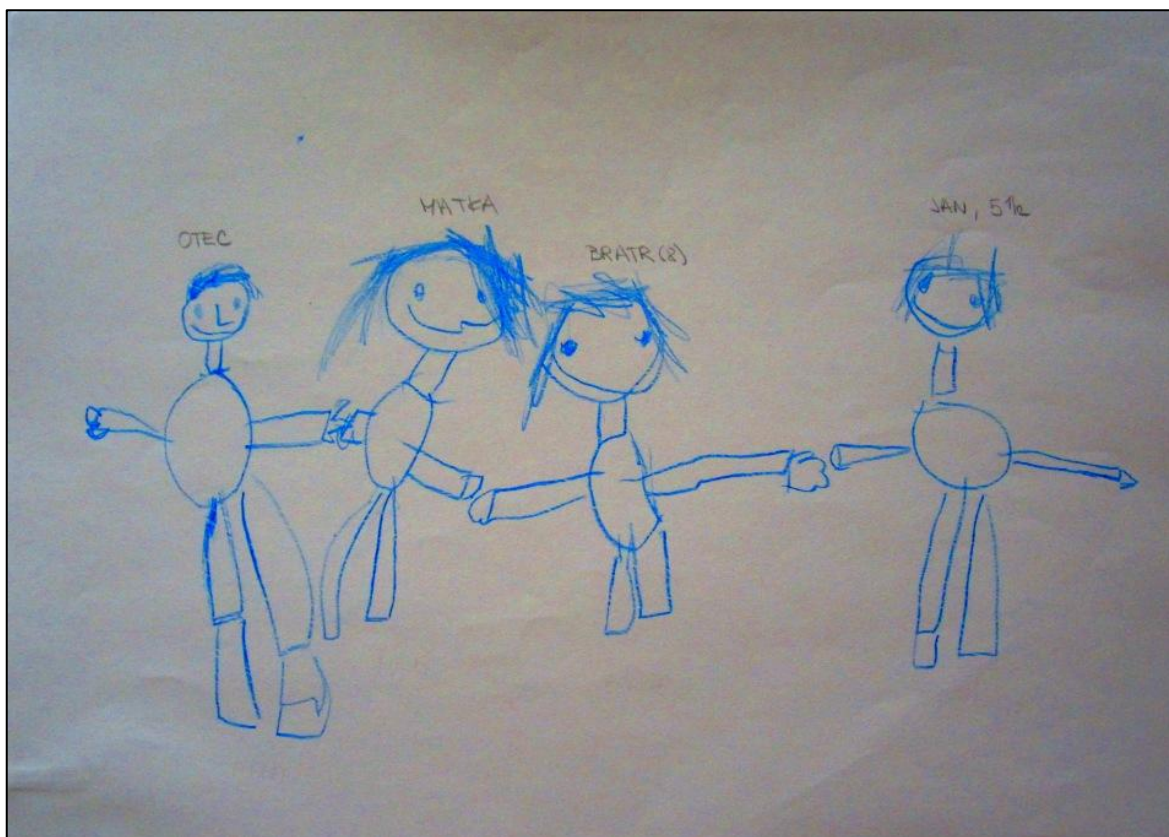
Obrázek 6 – Martinova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 7: OBRÁZEK TEREZY

Obrázek 7 – Terezina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 8: OBRÁZEK JANA

Obrázek 8 – Janova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 9: OBRÁZEK JULIE

Obrázek 9 – Juliina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 10: OBRÁZEK ALŽBĚTY

Obrázek 10 – Alžbětina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 11: OBRÁZEK ZUZANY

Obrázek 11 - Zuzanina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 12: OBRÁZEK VLASTÍKA

Obrázek 12 – Vlastíkova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 13: OBRÁZEK ADAMA

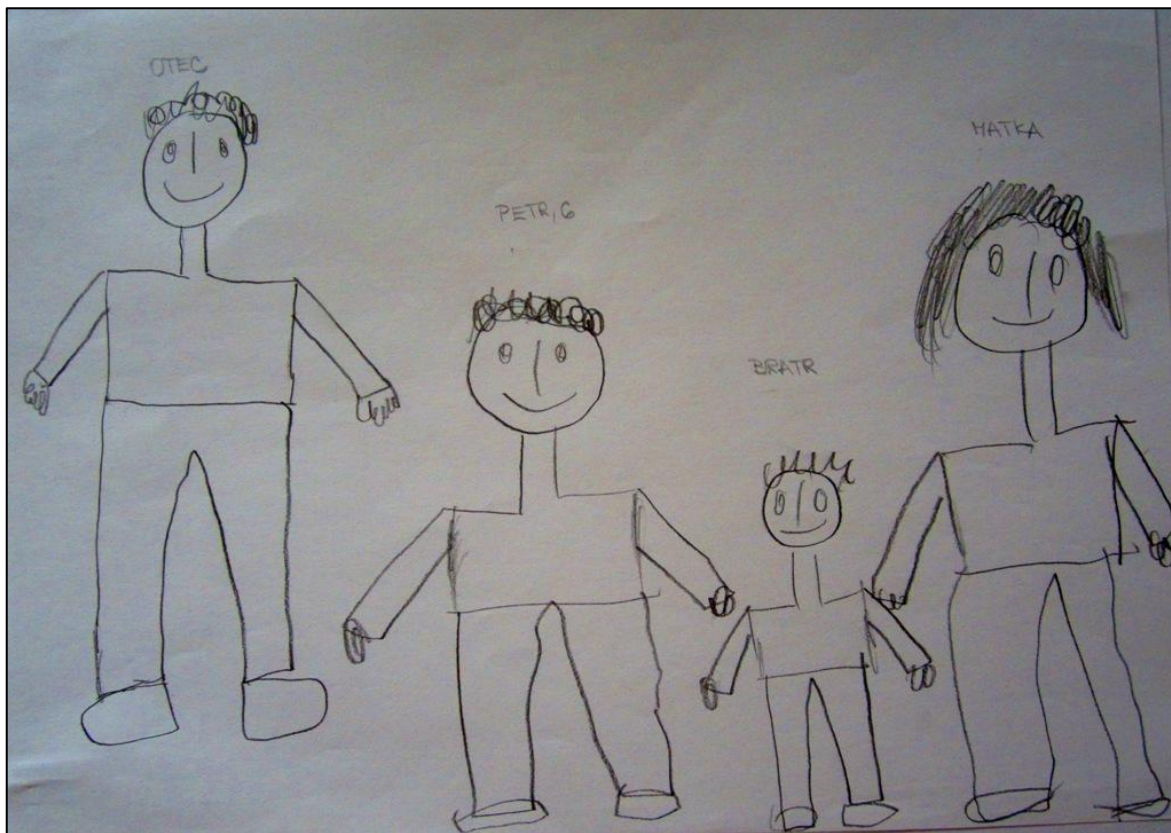
Obrázek 13 – Adamova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 14: OBRÁZEK MICHAELY

Obrázek 14 – Michaelina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 15: OBRÁZEK PETRA

Obrázek 15 – Petrova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 16: OBRÁZEK ADAMA

Obrázek 16 – Adamova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 17: OBRÁZEK LIBORA

Obrázek 17 – Liborova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 18: OBRÁZEK ONDŘEJE

Obrázek 18 – Ondřejova kresba rodiny

PŘÍLOHA P 19: OBRÁZEK ELIŠKY

Obrázek 19 – Eliščina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 20: OBRÁZEK ELEN

Obrázek 20 – Elenina kresba rodiny

PŘÍLOHA P 21: OBRÁZEK DENISY

Obrázek 21 – Denisina kresba rodiny